

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 11

Broj 7

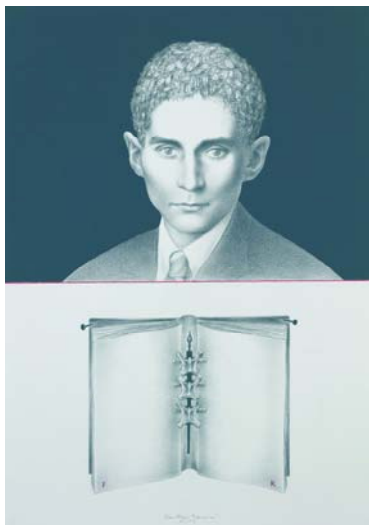
Jul 2018

Dimitrije Popović

Kafka

Ja sam u velikoj mjeri primio na sebe negativnost svoga vremena, koja mi je, uostalom, vrlo bliska, koju nemam prava ni pobijati, ali koju u izvjesnoj mjeri imam pravo predstavljati.

Franz Kafka „Intimni dnevnik,“

Za prirodu mog umjetničkog senzibiliteta i formiranje stvaralačkog izraza, uz mnoga djela likovne umjetnosti, od velikog su značaja bila i književna djela autora koje sam naveo u tekstu o Ranim radovima. Čitanje Kafkinog *Preobražaja* bilo je otkrivanje impresivnog svijeta imaginacije. Crtež naslovljen *Kafka* kojeg sam uradio 1967. godine, u vrijeme gimnazijskih dana, bio je upravo rezultat dojma što ga je na mene ostavilo čitanje spomenute pripovijetke. (O ovom sam dojmu pisao u knjizi *Priče iz Arkadije*, Ex Libris, Zagreb, 2005.)

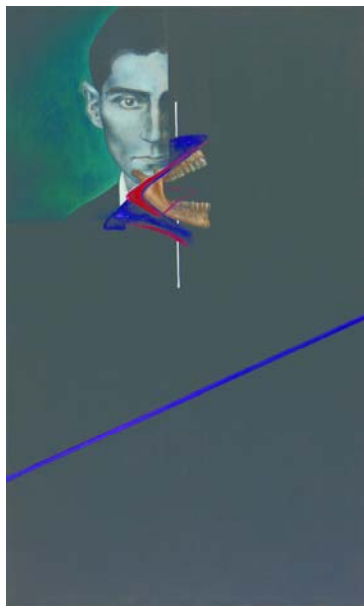
Posebno me je zanimalo bizarno utjelovljenje misterija preobrazbe kada se jednog jutra trgovački putnik Gregor Samsa probudio kao insekt. Na spomenutom crtežu prikazan je golemi kukac koji noću prolazi nekom ulicom pored zatvorenih velikih vrtnih vrata. Insekt je postao fantastična stvarnost, svojevrsni simbolični portret autora *Preobražaja*. Za razliku od mnogih čitatelja ova Kafkina pripovijest o čovjeku koji se, dok je spavao pretvorio u kukca, nije u meni pobuđivala nikakvu odbojnost. Naprotiv, u toj sam priči vidio neku bizarnu ljepotu nadrealističke poetike. Mogući razlog tomu jest i taj što su mi već tada bila poznata ona hibridna bića Hieronimusa Boscha koja su nastanjivala fantastične ambijente njegovih slika kojima sam se divio. Također, insekti su predstavljali neku vrstu živih igračaka s kojima smo se igrali u djetinjstvu. I sada se sjećam kada sam pod prstima osjećao glatkoću njihovih zagasitih opni i ljepljivost ticala na vrhovima nožica. Gledao sam ih kako nemoćno leže na ledima, slično Gregoru Samsi, kojeg je mučio isti problem da se preokrene i uspravi na tanke nožice svog novog tijela u obliku insekta.

Kafka, diptih ulje na platno, 2009.

Šezdesetih i sedamdestih godina prošlog stoljeća uradio sam mnoge kompozicije inspirirane insektima. U to su me vrijeme posebno zanimala preobrazbe oblika ljudskih i životinjskih tijela što je bila odlika mog

nadrealističkog likovnog postupka. U nekoliko recentnih radova motiv preobražaja prikazan je kroz stilizirani ljudski lik sveden na siluetu imaginarnog profila, dok naslikano tijelo insekta sugerira realistički oblik tamnozelenog kukca. Fantazija postaje stvarnost konkretnija od realnosti iz koje je nastala. Mogućnost da se Gregor Samsa pretvori u insekta postaje značajnija od činjenice da je trgovački putnik postao insekt. Misao je paradoksalna, ali ono na što ukazuje, a to je mogućnost metamorfoze, predstavlja suštinu problema. Ta preobrazba osvještava junaka pripovijetke u njegovoj osamljenosti i njegovom otuđenju. Gregor Samsa kroz vlastitu preobrazbu postaje svjestan, kako kaže R. Garaudy „temeljne laži njegovog opstojanja koje je imalo samo iluzorni privid jednog ljudskog postojanja,.. Zato siže Kafkinog *Preobražaja* nije puka fantazija, nego uznemirujuća stvarnost, slika tragične svijesti ljudskog bića. Kada se metamorfoza dogodila, Kafkina bizarna majstorija dolazi do vrhunca. Naime, Gregor je pomislio, ukoliko roditelji prihvate stanje u kojem se našao njihov sin preobražen u insekta, dakle, ako ga prihvate bez zaprepaštenja i reagiraju normalno, tada će još uvijek moći stići na vlak i započeti obavljati svoje radne obaveze. To je ono što Camus naziva tajnim suučesništvom koje s tragičnim sjedinjuje logično i svakodnevno.

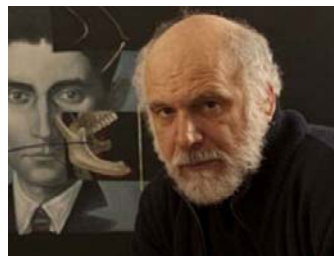

U pripovijetki naslovljenoj *Proces Kafkinoga Preobražaja* upravo potaknut sižeuom slavnog djela, pisao sam o onome o čemu Kafka u svom djelu ne govori. Kako se u tijelu i u svijesti Gregora Samse događala ta transformacija, ta preobrazba humanog korpusa u animalni. Čovjeka u insekta. (Dimitrije Popović, *Proces Kafkinoga Preobražaja*, Antibarbarus, NZCH, Zagreb, 2014).

Nije samo Kafkin *Preobražaj* bio inspirativan za transponiranje u likovne medije. Gotovo u istoj mjeri bio je zanimljiv i piščev lik pa sam one njegove dvije općepoznate fotografije koristio kao predloške, kao modele, za seriju slika ovoga ciklusa. Čini se gotovo nevjerovatnim kako fotografija, kao dokument, kao „objektivna „ slika stvarnosti, na kojoj je fiksiran Kafkin lik, više sugerira zanimljivu subjektivnost osobe, nego što objektivno bilježi piščev fizički izgled. Kafkino sam isto lice doživljavao na različite načine. Jer upravo taj dojam subjektivnosti potiče ono što sam o piscu iščitavao iz njegovih djela. Objektivna stvarnost inicira vlastito naličje - nesagledivo područje imaginarnog. Na tim crnosivim fotografijama (asketski ton je mogući ekvivalent Kafkinog literarnog svijeta) pisca nisam doživljavao samo kao činovnika, savjesnog i odgovornog člana društva, nego kao umjetnika F. K., onog koji je jednom zapisao: „Prvi znak nekog početka spoznaje je želja za smrću. Ovaj život je izgleda nepodnošljiv, neki drugi nedokučiv,..

Intrigantnost piščeva lika na tim fotografijama stvara sliku čovjeka zabrinutog, introvertiranog, melankoličnog čovjeka koji pripada svijetu u kojemu se osjeća strancem, a u određenom smislu on je bio stranac samome sebi, jer se, naravno, Kafkin lik ne može promatrati odvojeno od zamršenog značenja, od onih tjeskobnih impresija što ih na nas ostavljaju piščeva djela. U njegovoj se neobičnoj fizionomiji zrcali upravo ono što čini tipične odrednice njegove poetike; egzistencijalno sivilo, otuđenje, strah, izgnanstvo, ljubav, bolest, očajanje, beznađe, podijeljena osobnost, apsurd, nemoć, smrt.

U tom smislu karakter „modela,, odredio je karakter njegovog likovnog uobličjenja, neku vrstu likovne strogosti, estetskog asketizma u izrazu, u pojednostavljenim kompozicijama precizno oblikovanim i svedenim na formalni i kromatski minimalizam. S druge strane taj minimalizam potencira ili izaziva mnoštvo onoga što se odnosi na fenomen zvan Franz Kafka. Mnoge piščeve misli koje su se bile urezale u moju svijest od mladenačkih dana, vremenom su se kao izvor inspiracije „preobražavale,, u slike nadrealističko-psiholoških portreta književnika, dakle onog kontroverzno autora koji uz svu svoju „običnost,, i „jednostavnost,, postaje komplicirana i neodgonetnuta tajna.

Kafka & Popović

Pesma je ptica na vrhu vulkana

Veliki turski satiričar, pesnik i pisac, Aziz Nesin, jednom je kroz dosetku rekao: „Od troje Turaka, četvoro su pesnici“. Ova Nesinova duhovita misao, zapravo na najbolji način govori koliki značaj Turci pridaju poeziji. Počevši od narodne, mističke (sufijske), divanske, tanzimatske... pa sve do savremene turske poezije, razvija se jedna poetska nit koju vreme ne može da prekine. Ona traje, ona se poštuje i njoj se generacije Turaka nanovo vraćaju. Sasvim je jasno da je i turska kao i druge poezije sveta produkt mentaliteta jednog naroda, te duhovna staza kojom su hodili Turci kroz istoriju. Prateći taj duhovni put, prevodilac i priređivač ove knjige, opredelio se da prema sopstvenom poetskom i prevodilačkom nahodjenju načini izbor iz poezije najznačajnijih turskih pesnika koji su stvarali u 20. veku. Izbor iz savremene turske poezije pod naslovom „Pesma je ptica na vrhu vulkana“ (prema stihu iz pesme Ulku Tamera) čine pesme 12 turskih pesnika (Jahja Kemal Bejatli, Ahmed Hamdi Tanpinar, Nazim Hikmet, Džahit Sitki Tarandži, Orhan Veli Kanik, Oktaj Rifat Horozdžu, Fazil Husnu Daglardža, Melih Dževdet Andaj, Aziz Nesin, Bulent Edževit, Džemal Sureja i Ulku Tamer). Svaki pesnik je predstavljen sa tri svoje pesme, a sama zbirka osim poezije donosi i biografske beleške o pesnicima, kako bi čitaocima upoznala sa zanimljivim detaljima iz života ovih pesnika.

Ova knjiga ne pledira da se predstavi kao antologija, niti je uređena po nekom konkretnom naučnom i stručnom ključu, već naprosto pledira da iz mora turskih pesničkih bisera probere one najosećajnije i najliričnije, one koji šalju izvesnu poruku ili koje u sebi sadrže izvesnu filozofsku misao. Ova zbirka, uopšteno govoreći, ima jednu jedinu nameru, a to je da pokaže svu lepotu i misaonost savremene turske poezije.

Iz teksta Talata Saita Halmana: „Vrlo nova potraga“ (iz knjige „A Brave New Quest“, Syracuse, New York, 2006)

„Četvoro od troje Turaka“, rekao je jednom u šali Aziz Nesin, najveći turski satiričar, „jesu pesnici“. Njegova dosetka je naročito bila prikladna za opis prilika pre savremene istorije kada je poetska umetnost predstavljala sveprisutnu strast i popularnu

razbibrigu. Otomanski sultani su uživali u stihovima i često su i sami postajali pesnici. Za intelektualce u urbanim sredinama, pisanje stihova bila je potpuna nužnost. U sedamnaestom veku, sultan Murat IV je slao naredbe svom vrhovnom komandantu u obliku rimovanih stihova, a komandant je odgovarao koristeći isti metar i rimu. U seoskim sredinama, narodni pesnici su predstavljali omiljenu zabavu sa svojim lirskim pesmama. Pošto su neki eminentni pesnici sa nipodaštavanjem govorili o prozi, primat poezije je zasenio napredak proze kao sredstva izražavanja. Poezija je bila toliko popularna da su, u drugoj polovini devetnaestog veka, čak i sastavljači rečnika osećali potrebu da ih napišu u metrici i rimi od početka do kraja, npr. tursko-francuski, tursko-jermenski, tursko-grčki leksikoni. Čak je i jedan udžbenik za hemiju bio napisan u stihu!

Sa razvojem novina i časopisa, eseja i članaka, književne proze i dramskih tekstova tokom poslednjih sto pedeset godina, turska poezija je doživela delimično pomračenje. Pa ipak, u poređenju sa drugim narodima, ona i dalje vlada. U intelektualnim - poezija ponekad predstavlja pitanje života i smrti. Važno je istaći da najuticajniji turski komunisti svih vremena nije bio državnik niti sociolog niti novinar, već pesnik Nazim Hikmet.

Iako roman dobija na porastu popularnosti u savremenoj turskoj književnosti, zahvaljujući Jašaru Kemalu i Orhanu Pamuku i u zemlji i u inostranstvu, književna proza i dalje deli svoje značajno mesto kod publike sa poezijom. Verovatno počasno mesto u istoriji turske književnosti ipak zauzima poezija. Ovo je svakako tačno za gotovo dvanaest vekova, od šestog veka nove ere pa nadalje. Među turkijskim narodima iz Centralne Azije (naročito među Ujgurima) tokom dugih migracija u Malu Aziju, u doba anadolijskih Seldžuka (od jedanaestog do trinaestog veka) i tokom šest vekova Otomanske imperije (od kraja trinaestog do prve četvrtine dvadesetog veka) uglavnom su pesnici bili ti koji su govorili o socijalnim, etičkim i estetičkim problemima; predstavljali su verbalnu kreativnost; stvarali su vođe pokreta nove orijentacije; i služili su kao čuvari ustanovljenih vrednosti. Ovi pesnici su takođe pomogli širenju kineskog, islamskog (u okviru arapsko-persijskog okruženja) i na kraju evropsko-američkog uticaja. Tokom ove staroslavne tradicije, turska poezija se pokazala kao izuzetno produktivna, naročito tokom otomanskog perioda. Elitni pesnici, od kojih je većina bila bliska carskom dvoru i uživala pokroviteljstva, proizveli su ogroman broj stihova u obliku strofa, sa strogom prozodijskom strukturom i strogo utvrđenim rasporedom rime pod uticajem

arapsko-persijskih uzora. Trubaduri i putujući pevači iz ruralnih sredina učinili su besmrtnim jedinstveno domaće obeležje turkijske/turske narodne poezije, koja je u velikoj meri bila improvizovana i pevana uz muzičku pratnju korišćenjem metrike prema broju slogova, veselog ritma i autentičnog anadolijskog vokabulara. U obema glavnim strujama, milozvučnost i lirski tok, sa čestim aliteracijama i onomatopejskim efektima, igrali su važnu ulogu. U značajnoj meri, i klasična i narodna poezija posedovale su muzičke kvalitete. Kulturna modernizacija je unela novi duh i bila je, donekle, predvođena inovacijama i revolucionarnim idejama koje su se pojavile u delima pesnika dvadesetog veka. Transformacija turske poezije je bila zaprepašujuća kad su u pitanju različiti uticaji koje je poprimila sa Zapada, koji ni na koji način nisu bili zdušna upotreba prvobitne forme i slobodnog stiha i s vremenom je razvila svoj sopstveni karakter koji se može opisati kao „zaista originalan“. Nakon decenija traganja za dušom kao i grozničave potrage za novim načinima izražavanja, odvažna nova sinteza čini se da se pojavljuje.

Zanimljivo je da je moderan stih, u svojim raznovrsnim talasanjima, prihvatio takve evropske pokrete kao što je parnasizam, simbolizam, nadrealizam, konstruktivizam i druge zajedno sa svojom autentičnom tradicijom *poesia d'arte* i *poesia popolare*.

Još od uspostavljanja Turske Republike 1923. godine, tipologija turske poezije je imala zapanjujuće širok raspon, od sufizma do social(ističkog) realizma, od romantične ljubavne poezije do ideološke pogrde, od metafizičkih tema do lettrisme-a, od didaktičkih stihova do istorijske nostalgije, od neoklasicističkih reformulacija do futurističkih istraživanja.

Srpska književnica, novinarka i prevodilac dr Ana Stjelja u svojoj izdavačkoj ediciji „Porta Mundi“ objavila je izbor iz savremene turske poezije pod naslovom „Pesma je ptica na vrhu vulkana“ koji je prevela sa turskog jezika.

Giovanni Pico dela Mirandola

Govor o dostojanstvu čovjekovu

Izvod iz dela

Pa i ne može čovjek, između svih mogućih puteva, izabrati svoj put, ako prije toga svaki nije temeljno upoznao

Giovanni Pico della Mirandola, suvremenik Leonarda da Vincija i Michelangela, jedno je od najznačajnijih imena renesansne filozofije. Ostavio je značajan povijesni trag i uvelike doprinio razvoju renesansne misli.

Školovanje započinje u vrlo ranoj dobi. Već u 14. godini odlazi u Bolognu na studij kanonskog prava, ali ga nakon iznenadne majčine smrti napušta i odlučuje se za studij filozofije u Ferrari. Daljnje školovanje nastavlja u Padovi, tada glavnom središtu aristotelizma u Italiji. Stječe izvanrednu naobrazbu, a osim izvrsnog vladanja latinskim i grčkim, poznao je i aramejski, hebrejski te arapski jezik.

Posjećuje sva značajna humanistička središta u Italiji, među ostalima i Firenzu, i tamo upoznaje Marsilia Ficina i Lorenza de Medicija, čije ga je velikodušno pokroviteljstvo pratilo do kraja života.

Pisanje svojih 900 filozofskih i humanističkih teza, u kojima pokušava pomiriti glavne filozofske tradicije te pronaći jednaku istinu u svim religijama i filozofijama, najvjerojatnije je započeo za vrijeme boravka u Parizu, najvažnijem središtu skolastičke filozofije i teologije.

Mirandola je prvi renesansni učenjak koji je koristio kabalističku doktrinu kao oslonac kršćanskoj teologiji te zastupao novi duh kritičkog promišljanja i usporednih istraživanja.

Mirandolin eklektički stav zorno predočuju njegove riječi: “A ja sam, naprotiv, postupio tako da, ne kunući se ni u čije riječi, oslonac svoj potražim u svim filozofima, da pretražim svaki zapis, da priznam svaku filozofsku školu.”

Želeći obraniti 900 teza, 1486. godine pozvao je učenjake iz cijele Europe u Rim na javnu raspravu. Za tu priliku sastavio je poznati *Oratio*, “Govor o dostojanstvu čovjekovu”, kojeg nikada nije održao jer je papa Inocent VIII zabranio skup. U *Govoru* Mirandola definira čovjekov položaj u univerzumu i naglašava važnost potrage za znanjem, zbog čega se danas smatra jednim od ključnih tekstova renesansnog humanizma.

Čitao sam, štovani Oci, u spisima arapskim, da je Saracen Abdala, na pitanje, što na ovoj, da je tako

nazovemo, svjetskoj pozornici zavređuje najviše divljenja, odgovorio, kako ništa ne zavređuje više divljenja negoli čovjek. Uz ovu riječ pristaje i ona Merkurijeva: "Čovjek je, o Asklepije, čudo veliko."

U čovjeka, kad se rodi, već je Bog Otac položio svakorodna sjemena i klice za svakovrsni život. Što će od njih koji čovjek u sebi odgajati, ono će u njemu i rasti i plodove svoje u njemu donositi. Bude li to ono što pobuđuje biljno rasteenje, bit će od njega biljka. Bude li to sjeme čulnosti, on će poživotinjiti. A bude li sjeme razuma, postat će biće nebesko. Bude li, pak, sjeme duha, anđeo će biti i sin Božji. A ne bude li zadovoljan žrijebom nijednoga od satvora, no se povuče u središte jedinačnosti svoje, onda će, bivajući jedan duh s Bogom, u samotnoj tamnosti Boga Oca, postavljenim ponad svega, sve i nadvisivati.

Dakle, i sami ćemo morati, želimo li na zemlji život kerubinski postići, dušu svoju u očišćenje vrgnuti, i to tako što ćemo pomoću nauke o moralu zauzdati nasrtaje svojih strasti, tako što ćemo pomoću dijalektike razagnati pomračenje uma i tako, u neku ruku, oprati sa sebe nečist neznanja i grešnosti. Sve ovo stoga da se ni naše strasti prenglo ne bi raspomamile, ni da neoprezni nam um nipošto ne bi u mahovitost se djenuo. Kad smo, tako, svoju namirenu i okajanu dušu oblili svjetlom prirodne filozofije, dogradimo je onda tako da dopre do spoznaje stvari božanskih.

Ako sad mi, budući da stremimo življenju anđeoskom, pođemo da činimo isto što i anđeli, pitam, tko će to, jal nogom okaljanom, jal rukama neopranim, stupiti na ljestve Gospodnje? (...) Te ruke, te noge, to jest sav taj čulni dio, u kojem se nalaze mamci tjelesni što ovijaju dušu, a koji je, štono se kaže, za grlo stišču, njih ćemo filozofijom morala oprati, tom živom vodom, e da od ljestava onih ne bismo bili odgurnuti kao neposvećeni i onečišćeni.

Uistinu je, štovani Oci, mnogostruk taj razdor u nama. Teškoća unutarnjih imamo u kući svojoj, i to težih no što su građanski ratovi. Ako, pak, ne bismo htjeli da to i dalje tako jest, već bismo se predali težnjama za takvim mirom, koji nas blaženo uzvisuje dotle da nas među izabranike Gospodove uvršćuje, onda će zauzdanje i umirenje u nama prije svega i svakako postići filozofija morala.

Radije bih, Oci, da se prisjetimo triju delfijskih načela, i te kako važnih za one koji kane da uđu u presveti i preuzvišeni hram Apolona, ne onoga izmaštana, već onoga pravoga, kojino obasja svaku dušu što na svijet dođe. Vidjet ćete da nas ona ničega drugoga ne opominju, do da se svom svojom snagom prihvatimo te trodjelne filozofije, o kojoj je i ova ovdje rasprava. Jer, ono μηδέν άγαν, to jeste ničega previše, određuje upravo pravilo i propis za sve vrline u pogledu umjerenosti, a što je predmet nauke o moralu.

Potom ono γνωθι σεαυτόν, to jest upoznaj samoga sebe, potiče nas i sokoli da spoznajemo cijelu

prirodu... Jer, tko spozna sebe, taj u sebi sve spozna, kako su pisali ponajprije Zoroaster, a potom Platon u Alkibijadu. Kad smo se, spoznajom ovom, a obasjani prirodnom filozofijom, već približili Bogu, onda, izgovarajući ei, a to je jesi, a to je teološki pozdrav, možemo zazvati pravoga Apolona u blaženstvu i prijateljstvu.

Obratimo se i premudrome Pitagori, mudrome osobito stoga što nikad nije držao da je dostojan zvanja mudraca. On će nas savjetovati ponajprije, da ne sjedamo na vagan, što će reći da se ne smijemo, zapustiv se u dokonanje i dangubu, lišiti onog razumnog dijela duše, kojom ona sve mjeri, prosuđuje i ispituje, već da ga stalnom vježbom na pravilima dijalektike moramo poticati i usmjeravati.

Filozofija sama me je naučila da se uzdam u vlastitu savjest više negoli u sudove drugih, i da uvijek imam na umu kako je manje važno da što zlo o sebi čujem, negoli da što zlo sam kažem ili učinim.

Pa i ne može čovjek, između svih mogućih puteva, izabrati svoj put, ako prije toga svaki nije temeljno upoznao.

Priredio Vlado Janković

Govor o dostojanstvu čovjekovu,

Nova stvarnost, Zagreb, 1998.

S latinskoga preveo, izvornik priredio, uvod i bilješke napisao Sinan Gudžević.

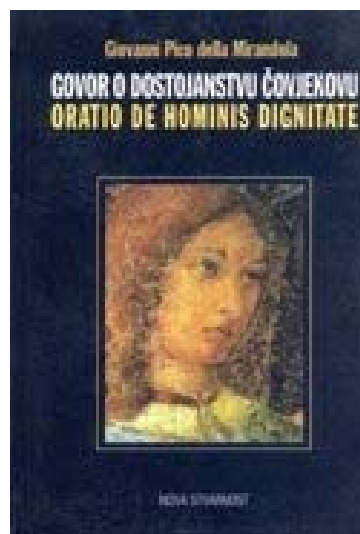
Sadržaj:

Filozofija uma i filozofija duha

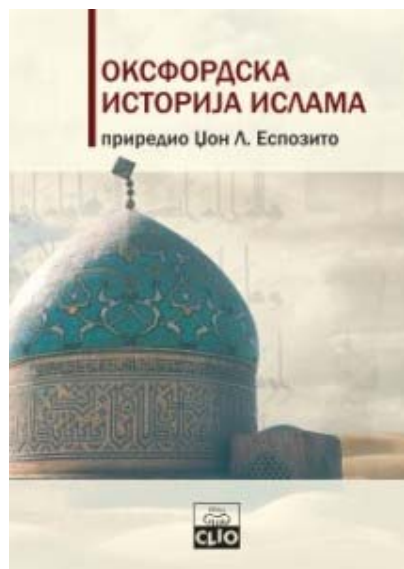
Problemi okultnog

Filozofski sistemi i gledišta

Moralna filozofija. Etika. Praktična filozofija

Oksfordska istorija islama

Teško da može biti puka slučajnost to što se među prvim ekspertima pozvanim da objasne stravični fenomen globalnog islamističkog terorizma na ekranima Si-En-Ena, En-Bi-Sija, Bi-Bi-Sija i drugih najmoćnijih svetskih mreža masovnog informisanja pojavio niko drugi do poluzaboravljeni, „stari dobri“ Bernard Luis, bard tradicionalne, „esencijalističke“ islamologije. A upravo na primeru „razobličavanja“ nekih Luisovih teza Edvard Said je krajem sedamdesetih godina dokazivao utemeljenost svoje kritike „orijentalizma“. Da Luisov „kambek“ nije bio samo efemerna posledica šoka posle terorističkog napada, već da je on i pre toga čina imao šta da kaže i, što je važnije, ponovo i nekoga da ga sasluša, svedoče objavljivanje i uspeh njegove knjige karakterističnog naslova *Šta je to krenulo naopako? Zapadni uticaj i bliskoistočni odgovor? (What went wrong? Western impact and Middle Eastern response*, Njujork, 1991^[1]. Najkraće rečeno, Luis postavlja jedno staro, po njemu suštinsko pitanje, koje su gotovo anatemisali pobornici „neesencijalističke“ islamologije, s nekoliko logički izvedenih potpitanja: Šta se to dogodilo s nekad velikom i naprednom islamskom civilizacijom? Zašto je ona u određenom istorijskom trenutku počela da zaostaje za zapadnom/hrišćanskom, i zašto se taj raskorak stalno povećavao? Nije li jedini izgledni put za muslimane da uzmu sopstvenu sudbinu u svoje ruke i sprovedu korenitu reformu, prvenstveno na mentalnom planu, sledeći (hrišćanski) model

uspostavljanja i održavanja dosledne sekularnosti? U intervjuu italijanskom katoličkom dnevniku *Avenire* (*Avvenire*, 28. april 2002), Luisov „orijentalizam“ je još otvoreniji, jer on gornje pitanje obrnuto formuliše i, ujedno, komentariše: „Ne treba se pitati šta je krenulo naopako u islamu, već šta je to krenulo dobro na Zapadu, te je Zapad ostvario tako veliki skok unapred od renesanse naovamo?“

Da li je *Oksfordska istorija islama*, budući zaokruženi, sintetički islamološki izraz doktrinarnog nastojanja da se ovo ključno Luisovo (i ne samo njegovo) „orijentalističko“ pitanje, poput kakvog istočnog greha, potisne iz sfere naučnog bavljenja islamom, samim tim i zatvorena pred mogućnošću traganja za odgovorom na njega? Iako bi se moglo očekivati da bude, srećom nije, što je veoma važno za njeno zračenje u vremenu u kome je rečeno pitanje ponovo snažno aktualizovano, kako u naučnim krugovima, tako i u najširoj javnosti. Bez obzira na doslednost u pridržavanju osnovnih idejnih i vrednosnih smernica i koordinata islamološkog projekta u čijem je okviru ovo kolektivno delo realizovano, njegov autorski tim, s glavnim redaktorom na čelu, odviše autentično pripada nauci da bi joj do kraja mogao pretpostaviti (ideološku) misiju. Espozitovo zaključno poglavlje „Savremeni islam. Reformacija ili revolucija?“ nosi, u kontekstu date dileme, izuzetno značenje, a i vrednost. Podnaslovom i sâmo upitno intonirano, ono istovremeno zatvara i otvara knjigu, produktivno oplemenjujući njenu bogatu supstancu u perspektivi stalne upitanosti i sve novih i novih odgovora... Jer, jednog i jednostavnog odgovora ne može biti, ni „esencijalističkog“, ali ni, uslovno rečeno, „egzistencijalističkog“, odnosno civilizacijski relativističkog, a zapravo globalističkog. Ovo je nepogrešivo osetio i oksfordski profesor Džejms Piskatori, stručnjak za savremeni islam, a teorijske orijentacije, inače, bliske Espozitovoj, koji je odlučio da za uticajni američki časopis *Forin Afers* (*Foreign Affairs*, maj–jun 2002) objedinjeno i sučeljeno prikaže dve zapažene islamološke studije, već pominjanu Luisovu *Šta je krenulo naopako?* i *Džihad. Ekspanzija i opadanje islamizma*, francuskog naučnika Žila Kepela. Bliskost Kepelovoj tezi o izivljenosti radikalnog, revolucionarnog islamizma i o postislamističkoj dinamici unutar muslimanskih zajednica, na putu stvaranja neke varijante „islamske demokratije“, primetna je na više mesta u *Oksfordskoj istoriji islama*^[2], ali Piskatori s podjednakim uvažavanjem govori o obema knjigama. Iako ne deli njegove glavne poglede, autor ovog pogovora reafirmiše Luisov pristup i odbija da ga olako proglasi „antimuslimanskim“, kako je to doskora uglavnom činjeno, što je nov kvalitet u ovoj fazi islamološkog disputa, proizveden, pored evolucije naučnog uviđanja, svakako i neumoljivim činjenicama života. U zaključku, ostajući privržen načelnom stavu o neophodnosti praćenja i rezultativnog uvažavanja

unutrašnjeg razvoja muslimanskih društava, bez apsolutizovanja spolja zadatih šema, Piskatori prihvata da ni Luisova ni Kepelova hipoteza nisu nužno ni tačne ni netačne, već da odražavaju različite aspekte jedne složene i promjenljive realnosti, što je, verovatno, i najtačnije.

One koji u kontinuitetu prate Espozitov rad i uspevaju da ostvare redovan uvid u impozantan niz njegovih samostalnih ili koautorskih islamoloških priloga, čitanje završnog poglavlja u *Oksfordskoj istoriji islama* sigurno neće ostaviti ravnodušnim. Iako ugledni naučnik u njemu ne odstupa od svojih osnovnih, odranije poznatih stavova o islamu u savremenom svetu, primetna je znatno veća spremnost za iznošenje konstatacija i dilema koje im mogu relativizovati važenje, pa čak neke od njih dovesti i u pitanje. Njegov tekst tako donekle gubi na logičkoj i formalnoj konzistentnosti, ali neuporedivo više dobija na islamološkoj uverljivosti, a samim tim i suštinskoj, životnoj koherentnosti. A istinska nauka, čak i onda kad bi to, zarad nekog razloga „više“ reda, htela i delimično uspevala, ne može do kraja istrajati u previdanju ili potiskivanju nepoćudnih činjenica života. Kad bi se pojedina Espozitova zapažanja, tvrdnje i pitanja izdvojili iz zgnusnutog konteksta zaključnog ogleđa u *Oksfordskoj istoriji islama* i sagledali kao zasebne teze, dobio bi se veoma reprezentativan inventar islamološke i šire aktualnosti, „s one strane“ granica koje nameću razne škole mišljenja. Tu, pored ostalih, spada konstatacija da je razočaranje „neuspesima“ koje je muslimanima donelo sledenje Zapada (i kao razvojnog modela i kao saveznika) proizvelo krizu identiteta i poriv da se on utemelji na domaćim, autentičnim vrednostima, kao i s njom povezano upozorenje da proces sekularizovanja zakonodavstva u pojedinim muslimanskim državama nije odražavao široke društvene promene, već više želje malog, sekularistički orijentisanog sloja stanovništva, što je zavaralo mnoge površnije posmatračke sa Zapada. Veoma je sveža i teorijski podsticajna Espozitova teza o izmenjenoj stratifikaciji muslimanskih društava, u kojima se obrazovala nova, dinamična elita, kao alternativa istovremeno tradicionalističkoj islamističkoj i pozapadnjačenoj svetovnjačkoj struji. Zanimljivo je predočen i različit odnos prema večnoj obaveznosti pojedinih sekundarnih „izvora islama“ kroz istorijat muslimanskih društava i pokušaja njihovog reformisanja, iz čega postaje jasno zašto je kritičko proučavanje hadisa ponovo u središtu pažnje savremene islamologije, iako je neko vreme smatrano bezmalo „antikvarskom“ specijalnošću.

Za izgledno razmatranje sadašnjosti i budućnosti islama i muslimana u svetu, kao i puteva kojima će se kretati i vidova koje će poprimiti njihov odnos s drugim civilizacijskim formacijama, a pre svih hrišćansko-sekularnom, ključne su, po svemu sudeći, dve teške relacije koje se Espozito ovoga puta ne

usteže da izričito i adekvatno problematizuje. Reč je o odnosu između islama i demokratije, s jedne, i islama i savremenosti/modernosti, s druge strane. Na često postavljano pitanje o (in)kompatibilnosti islama i demokratije, Espozito ne daje decidan odgovor, što bi iz više razloga i bilo nerealno očekivati, ali ga određenim napomenama smešta u realne okvire. Ukazujući da je za konzervativne fundamentaliste vahabističkog usmerenja demokratija nespojiva s islamom (kao doslednom teokratijom), Espozito sledi tok islamističkih pokušaja iznalaženja formule prihvatana proceduralne dimenzije demokratije, radi delotvornog uključivanja u politički/parlamentarni život, uključujući i maštoviti Mevdudijev koncept „teodemokratije“, ali u ovom tekstu izričitiye nego u nekima ranijim prilikama upozorava na suštinska ograničenja takve, taktičke „demokratizacije“. U vezi s formalno demokratski čistom, a nedemokratski osujećenom pobedom FIS-a na izborima u Alžiru 1992. godine, američki islamolog napominje da su alžirski islamisti istovremeno prihvatili učešće na izborima, kako bi se domogli vlasti, ali i sve vreme izjavljivali da im je vlast potrebna kako bi ukinuli demokratiju, tu bogohulnu judeo-hrišćansku tvorevinu. Razložnu tvrdnju popularnog verskog vođe Alija Belhada da se pitanja prava i pravde ne mogu kvantifikovati, pa da, shodno tome, veći broj glasova ne mora nužno rezultirati većim moralnim dostojanstvom, ako se demokratija usvoji kao *vrednost*, a ne (samo) kao *procedura*, odnosno kao *sadržina*, a ne (samo) kao *forma*, moguće je primeniti i na islamističko fingiranje demokratije. To čini i Espozito, pa se pita koliko su savremeni islamistički pokreti, učesnici političkog života, spremni da tolerišu razlike kad jednom demokratski osvoje vlast, to jest kad su u većini. To i jeste, ili bi moralo biti, glavni kriterijum odista demokratske legitimacije svake vlasti, pa i one koja sebe naziva islamskom. Iskustva, bar zasad, ne upućuju na preveliki optimizam. Nije li, na primer, u novije vreme uticajni turski lider Redžep Tajip Erdogan u praksi dosledno primenio svoj javno deklarirani stav da „demokratija nije cilj, već sredstvo“?^[3]

S odnosom prema (stvarnoj) demokratiji organski je povezan i ukupan islamski stav prema savremenom svetu koji karakterišu korenite i brze promene gotovo u svim oblastima života pojedinca, društva i države, kao i cele međunarodne zajednice. „Ključno pitanje je odnos tradicije prema modernosti i postmodernosti“, piše Espozito, a potom saopštava četvoročlanu tipologiju odziva na izazov promene u muslimanskim sredinama. Tipologija je dobro obrazložena, ali pitanje ostaje otvoreno, sve do poslednjeg pasusa Espozitovog zaključnog poglavlja *Oksfordske istorije islama*, gde autor nalazi za shodno da ga naglašeno ponovi. Muslimanska društva su iskusila posledice brzog menjanja sveta, a radi aktivnog i skladnog uključivanja u njegove dalje mene morala bi pronaći i

dokazati unutrašnju snagu i sposobnost da se suštinski i stvaralački menjaju. Da bi naučno delo bilo istinski otvoreno, najprimerenije je zaključiti ga pitanjem, upitnikom, a ne tačkom. To nije znak slabosti, već snage. Snage da se stvari nazovu pravim imenom i da se postave pitanja na koja, i pored sve naučnosti, onaj ko ih postavlja nema odgovora. *Oksfordska istorija islama* ne samo da pruža obilje sređenih i pouzdanih podataka i saznanja o islamu i muslimanima, već odgovorno stupa u neizvestan, ali neminovan dijalog koji oni nastoje da povedu sa sobom i sa svetom. Ugledni muslimanski mislilac Zijaudin Sardar, čija je originalna studija *Budućnost islamske civilizacije* (1979), objavljena u vreme Islamske revolucije u Iranu, tada privukla veliku pažnju, oglasio se i posle 11. septembra, odvažnim ogledom „Preosmisli islam“. U punom sazvučju s Espozitovom zaključnom dijagnozom, ali iznutra, Sardar mirno saopštava misli koje mnogi u islamskom svetu bez sumnje doživljavaju kao jeretičke: „Trebalo da počnemo s jednostavnom činjenicom da muslimani nemaju monopol na istinu, na pravo, na pravdu, niti pak na intelektualne i moralne refleksije koji promoviraju te vrednosti. Kao i ostali deo čovečanstva, moramo da se borimo kako bismo ih ostvarili, koristeći se sopstvenim svetim predstavama i pojmovima kao sredstvima za razumevanje i preoblikovanje sveta... Put do svežeg, savremenog poimanja islama vodi kroz suočavanje s metafizičkim katastrofama i kretanje od redukcije ka sintezi“ („Rethinking Islam“, *Islam Online*, 11. 06. 2002)^[4]. Činjenica da u biti istovetna pitanja u ovom trenutku velikih civilizacijskih iskušenja, ali i zrenja, postavljaju i jedan Džon Espozito (sa saradnicima), i jedan Bernard Luis, i jedan Zijaudin Sardar, i... svakako ne samo oni, ohrabruje, bar saznanjem da smo ipak svi na istoj barci, nadajmo se ne nužno i Nojevoj. Do odgovora, pogotovo zajedničkog, još uvek je dug i neizvestan put.^[5]

Ono što je izvesno jeste da nam, prevladaju li jednodimenzionalne i tvrdoglavne isključivosti, u „otvaranju“ ili „zatvaranju“, svejedno, preostaju samo sukobi, džihad i krstaški rat, a na kraju svakako Potop. Za takav ishod čovečanstvu nauka nije ni potrebna. Bez nje je, međutim, ne može izbeći. „Sudar fundamentalizama“^[6] vuče ka ivici provalije. *Oksfordska istorija islama* je čvrsto građena lađa čiji spremni mornari i iskusni krmanoš, uprkos svim iskušenjima, uključujući i ona što ishode iz manjkavosti propisane navigacione karte, pouzdano brode uzburkanom pučinom dobrih islamskih voda. Čitaoca će ona štedro snabdeti potrebnim znanjima o islamu i prevesti ga do obale pravih, velikih pitanja. A onda, *cum grano salis*, moraće naravno sâm dalje, s knjigama i ... ljudima.

Pročitajte i:

Zaokruženje jednog islamološkog projekta (I)
Zaokruženje jednog islamološkog projekta (II)
Zaokruženje jednog islamološkog projekta (III)

^[1] Da inherentna teleologija američkog „nacionalnog interesa“ teško može podneti da se islamološko interpretacijsko klatno odviše i trajnije pomeri ka esencijalističkoj logici, pokazalo se ubrzo, a Dž. Espozito se nije predavao. Brzo se oporavio od šoka izazvanog 11-im septembrom i krenuo u objašnjavanje (sada) široko zainteresovanoj publici osnovnih činjenica o islamu, a u cilju suprotstavljanja logično rastućoj islamofobiji u Americi i, uopšte, na Zapadu. Tako su se pojavile knjige *Šta svako treba da zna o islamu* (2002) i, u koautorstvu sa Dalijom Mogadeh, Galupovom izvršnom direktorkom za muslimanska pitanja, *Ko govori u ime islama. Šta milijardu muslimana stvarno misli* (2007), kao i nekoliko kolektivnih publikacija.

^[2] Primera radi, zaključna rečenica u poglavlju posvećenom „Zakonu i društvu“ ne samo da je potpuno „kepelovska“, već i pokazuje ka kakvim dalekosežnim (ali i diskutabilnim) zaključcima usvajanje njegovog analitičkog modela može voditi.

^[3] Zanimljivo je da je Espozitov saizdavač zbornika *Islamofobija – izazov pluralizma u XXI veku* (2011) bio baš Ibrahim Kalin, glavni savetnik predsednika Erdogana i saradnik Centra emira al-Valida za muslimansko-hrišćansko razumevanje pri Univerzitetu u Džordžtaunu, osnovanog 1993. godine, a čiji je Espozito direktor. Ibrahim Kalin je, pored ostalog, autor ambiciozne i zamašne studije *Ja, drugi i ostalo (Ben, Öteki ve Ötesi)*, objavljene 2016. godine u Istanbulu. Prema autorovim rečima, osnovna namena (i namera) ove knjige jeste kritičko preispitivanje „tradicionalne ontologije“, zasnovane na binarnoj opoziciji „Ja – Drugi“, i ukazivanje na puteve prevazilaženja jaza između Zapada i Istoka, odnosno svetova judeo-hrišćanske i islamske tradicije. Ovo je u punom sazvučju sa zaključcima i sugestijama koje Espozito formuliše u knjizi *Budućnost islama* (2010), a među kojima se izdvaja stav da će antagonizam između islamskog sveta i Zapada biti prevaziđen tek onda kad na Zapadu dođe do radikalne promene percepcije islama, a ne odvažnijeg reformisanja unutar islama (koje je, prema njemu, u toku). Zapad bi morao da prihvati činjenicu da su „Avramovi potomci svi deo judeo-hrišćansko-islamske istorije i tradicije“. Očito je da u svojim novijim radovima i javnim istupima Dž. Espozito, znatno izričitije nego u *Oksfordskoj istoriji islama*, zastupa tezu da je veća odgovornost za napetosti i konflikte između muslimana i nemuslimana, prvenstveno onih za Zapada, ipak na ovim poslednjim, dok o pojavama, procesima i zbivanjima na muslimanskoj strani govori veoma relativistički, s neuporedivo više blagonaklone sociološko-psihološke empatije.

[4] Zijaudin Sardar je, pored ostalog, 1999. godine objavio knjigu *Orijentalizam*, u kojoj iznosi niz kritičkih primjedaba na čuvenu studiju istoga naslova, kojom je Edvard Said pre dve decenije pokrenuo protivrečnu, ali neslućeno razgranatu raspravu i podstakao disciplinarno i teorijski različito usmerena istraživanja načina i mogućnosti percepcije Drugoga.

[5] I sâm Dž. Espozito u jednom intervjuu naglašava da savremeni studenti islamologije treba da čitaju i Bernarda Luisa i Edvarda Saida (*International Educator*, March-April, 2007).

[6] Videti Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity*, London 2002.

MESEČNE ARHIVE: SEPTEMBAR 2016
Objavljeno 26. septembar 2016. od strane *Ivanke Jelić*

Deo Pogovora povodom drugog izdanja knjige *Oksfordska istorija islama* koji je za srpsko izdanje napisao prof. dr Darko Tanasković, ambasador Srbije u Unesku.

Nenad Goll

Židovski padobranc Kontroverzna tajna operacija 2. svjetskog rata

Jedna od najkontroverznijih tajnih operacija Drugoga svjetskog rata čiji je cilj bio potaknuti otpor i organizirati "samospašavanje" preostalih sunarodnjaka

U Slovačkoj je stradao Abba Berdichev (u sredini). Došao je u Hrvatsku s prvom grupom židovskih padobranaca spuštenih sredinom ožujka 1944."

Foto: Alfa

Kada je u noći 13. ožujka 1944. iznad visova Žumberka iskočilo petero padobranaca iz osamljenoga britanskog Halifaxa, malo je tko znao da je počela jedna od najkontroverznijih tajnih operacija Drugoga svjetskog rata. Poslije gotovo dvogodišnjih priprema, nekoliko odgađanja početka akcije i promjena planova, napokon je krenula u akciju prva od nekoliko grupa židovskih padobranaca koji su trebali učiniti nemoguće: potaknuti otpor i organizirati "samospašavanje" preostalih sunarodnjaka u nekoliko europskih zemalja.

Za taj gotovo samoubilački pothvat prijavilo se oko 300 židovskih dobrovoljaca, djevojaka i mladića iz Palestine, nakon što su se izjalovile nade da će saveznici zaista djelotvorno pomoći ugroženim židovskim zajednicama u okupiranoj Europi. Očekivana i obećana pomoć svela se uglavnom na prosvjede, deklaracije i slične jalove političke akcije, a to nije moglo zaustaviti žrvanj Holokausta. Zakazao je čak i Međunarodni komitet Crvenoga križa. Ovu više puta izrečenu i opovrgnutu optužbu nepobitno je utvrdio švicarski povjesničar Jean-Claude Favez, jedan od rijetkih koji je imao uvid u cjelokupnu arhivu centrale Crvenoga križa u Ženevi.

Pod pritiskom Favezovih otkrića, iznesenih 1988. godine u knjizi “Crveni križ, deportacije i nacistički koncentracijski logori”, vodstvo Crvenoga križa javno je priznalo da je “Međunarodni komitet vjerojatno mogao spasiti više Židova nego što ih je spasio” i da je taj propust “najgori poraz u povijesti njegovih humanitarnih akcija”. Suočeni s takvim tragičnim okolnostima, kao i užasavajućim razmjerima stradanja židovskih zajednica u Europi izloženih nacističkim pogromima, Židovi u Palestini zaključili su da se moraju osloniti na vlastite snage. Odlučili su se za akciju svojih komandosa, očajnički pokušaj da se spasi što se još može spasiti. Planom ove riskantne operacije bilo je predviđeno da se skupine židovskih padobranaca spuste iza neprijateljskih linija u nekoliko europskih zemalja.

Skupine bi bile sastavljene od dobrovoljaca podrijetlom iz tih zemalja kako bi se lakše snašli na terenu. Britanci su obećali pružiti pomoć u obučavanju padobranaca, njihovu opremanju i prebacivanju do odredišta, a zauzvrat će padobranci pomoći u spašavanju posada srušenih savezničkih zrakoplova i odbjeglih ratnih zarobljenika. Njihovo spašavanje organizirat će u suradnji s lokalnim partizanima, odnosno borbama pokreta otpora. Organizaciju tog pothvata preuzela je Židovska agencija, vrlo utjecajna organizacija svjetskoga židovskog pokreta osnovana 1929. godine na šesnaestom Cionističkom kongresu u Zürichu. S britanske je strane surađivala tajna služba SOE (Special Operations Executive – Uprava za specijalne operacije) i Vojna obavještajna služba MI9 te Glavno zapovjedništvo Srednjeg istoka. Jugoslavija i jugoslavenski partizani neočekivano su dobili važnu ulogu u toj operaciji.

U početku je bilo planirano da će židovski komandosi biti spuštani u Mađarsku, Rumunjsku i Bugarsku, ali od toga se odustalo jer su zakazale veze u tim zemljama. Zato je zatražena pomoć jugoslavenskih partizana. Od Vrhovnog štaba NOVJ zatraženo je dopuštenje da se grupe židovskih padobranaca spuste na oslobođenom teritoriju i uz pomoć partizanskih vodiča nastave put do svojih odredišta u susjednim zemljama. Tito je pristao na taj zahtjev. Dopustio je da se židovski padobranci spuste na oslobođenom području u Hrvatskoj i Sloveniji, uz obećanje da će jedinice NOVJ pomoći u spašavanju Židova iz Mađarske koji uspiju prebjeći preko granice. Bilo je predviđeno njihovo prebacivanje u Italiju ili čak u Tursku kanalom kojim su preko teritorija Jugoslavije bježali na istok saveznički ratni zarobljenici i drugi bjegunci od nacističkih progona. O svemu tome Vrhovni štab NOVJ, preko britanske vojne misije, obavijestio je Glavno zapovjedništvo Srednjeg istoka, britanski Foreign Office i vođe Židovske agencije. Pa iako je sve bilo spremno za početak operacije, Britanci su odugovlačili s otpremanjem židovskih padobranaca u Europu. Sumnjali su u prave namjere

Židova s tom akcijom strahujući da će se oružje u njihovim rukama okrenuti protiv britanske mandatne vlasti u Palestini. Poslije dugih pregovora i pogađanja napokon je u akciju spašavanja upućeno samo trideset i dvoje padobranaca.

I povjesničari i sudionici akcija još ni danas nisu načisto koliko je zapravo padobranaca spuštano, koliko ih je drugim kanalima dospjelo u Europu, a koliko ih nije ni upućeno u akciju. Sami padobranci smatraju da je za misije u Europi bilo odabrano 37 muškaraca i žena, od kojih je trideset i dvoje uistinu i sudjelovalo u akcijama spašavanja. Povjesničari pak tvrde da su za misije odabrane 42 osobe. U tome je broju i trideset i dvoje padobranaca koji su ubačeni u Jugoslaviju, Rumunjsku, Mađarsku, Slovačku, Austriju, Bugarsku i Italiju tijekom rata ili ubrzo nakon njegova završetka; zatim petorica predviđenih za misije u Bugarskoj, Austriji i Grčkoj koji nisu otišli u akciju te još petorica židovskih padobranaca koji su djelovali u Europi “pod različitim okolnostima”. Inače, u Jugoslaviju je spuštano ukupno četrnaest židovskih padobranaca, od kojih su četvorica i podrijetlom s područja bivše Jugoslavije: Reuven Dafne iz Zagreba, Eli Zohar iz Grabovca u Baranji, Šalom Finci iz Sarajeva i Nisim Arazi iz Bitole. Devetoro ih je uz pomoć partizana produžilo dalje u Austriju, Mađarsku, Rumunjsku i Slovačku, a petorica su ostala s britanskim i američkim misijama u Hrvatskoj i Sloveniji.

Konačan ishod ove komplicirane operacije nije bio uspješan. Od trideset i dvoje židovskih padobranaca čak njih dvanaest palo je u neprijateljske ruke. Petorica uhvaćenih uspjeli su pobjeći iz transporta ili logora, a sedmero ih je strijeljano. Uz previsoke rizike, na koje se, istina, računalo, na takav ishod ove najambicioznije akcije spašavanja u Drugome svjetskom ratu nesumnjivo je utjecalo i zakašnjenje u njezinoj realizaciji. Od vremena kada su se u Palestini počeli regrutirati dobrovoljci za misije u Europi pa do trenutka spuštanje prve skupine padobranaca na visoravan ispod Oklinka u Žumberku, prošle su dvije godine. A više od tri godine proteklo je otkako se uopće pojavila zamisao o takvoj smjeloj akciji.

Prva zamisao o upućivanju židovskih komandosa iz Palestine u okupiranu Europu pojavila se još 1941. godine. Potekla je od engleskog novinara Erica Rowea Gedyea, koji nije Židov, a Jugoslavija se i tada spominjala kao moguća polazna baza komandosa. Gedye je, prema mišljenju mnogih, najistaknutiji britanski novinski dopisnik iz inozemstva između dva svjetska rata. U Austriji je bio kao kod kuće jer je od 1925. pa do 1938. godine iz Beča izvještavao za londonski *The Times*, *Daily Express* te napokon za *Daily Telegraph*. Bio je očevidac i svjedok Anshlussa, Hitlerova puča u Austriji u ožujku 1938. godine, kao i njemačkog upada u Čehoslovačku godinu dana poslije. Pod dojmom nacističkih brutalnosti prema Židovima

odlučio je poduzeti nešto za njihovo spašavanje. S obzirom na to da je radio i za britansku obavještajnu službu, predložio je svojim šefovima da skupinu židovskih dobrovoljaca pošalju do jugoslavenske obale Jadrana, odakle bi ih jugoslavenski partizani prebacili u Austriju. Uz pomoć njegovih brojnih veza, tvrdio je Gedye, židovski komandosi mogli bi uspješno obaviti zadatak i spasiti barem najugroženije austrijske Židove.

Taj prijedlog engleskog novinara nije pobudio osobitu pozornost Britanaca premda su već tada imali na raspolaganju ljude upravo za takve akcije. Još u ljeto 1940. godine britanski su instruktori osposobili nekoliko desetaka mladih palestinskih Židova za diverzante, koje su zatim i koristili za protunjemačke sabotaže u nekim balkanskim zemljama i na Bliskom istoku. To je bio rezultat dogovora između šefa Političkog odjela Židovske agencije Moshea Shertoka i vodstva takozvane Sekcije D britanske tajne službe. Britanci su koristili židovske komandose i u akciji rušenja pronacističkog režima Rašida Alija u Iraku u svibnju 1941. godine, kao i za invazije Sirije mjesec dana poslije.

Prva veća zajednička akcija s Britancima završila je katastrofalno. Dvadeset i trojica židovskih komandosa predvođeni Zvijem Spectorom isplovili su sredinom svibnja 1941. godine brodom "Sea Lion" iz Haife u akciju sabotaže u Libanonu. S njima je bio i major Anthony Palmer iz SOE. Trebali su dići u zrak rafineriju nafte u luci Tripoli, u sjevernom Libanonu, odakle su se opskrbljivali gorivom zrakoplovi njemačke Luftwaffe, koja je počela operirati iz Sirije. Međutim, diverzija nije izvedena, veza s brodom "Sea Lion" je izgubljena, a sudbina komandosa dugo je bila nepoznata i zagonetna. O netragom nestaloj dvadeset i trojici kružile su različite priče pa je Židovska agencija poduzela temeljitu istragu kako bi se rasvijetlila njihova sudbina. Odmah nakon zauzimanja Sirije tamo su poslani dvojica židovskih agenata. Na temelju njihova izvještaja čini se vjerojatnim da je brod "Sea Lion" zalutao i prišao blizu obali kako bi utvrdio poziciju. Tada je došlo do eksplozije, pogotkom neprijateljske granate ili detoniranjem eksploziva za akciju, pa je brod potonuo. Četvorica članova posade poginula su i njihova su tijela eks-humirana u Tripoliju. Ostali su zarobljeni i, prema izvješću francuskoga suca, odvedeni u Aleppo. Tu im se gubi svaki trag, a pretpostavlja se da su likvidirani.

SOE je posebno pripremila nekoliko skupina židovskih radiotelegrafista i diverzanata koji su trebali ostati iza neprijateljskih linija u slučaju da Nijemci prodru u Palestinu. Ali kada su Rommelovi tenkovi zaustavljeni kod El Alameina, pa je tako i otklonjena neposredna opasnost, Britanci su obustavili vojnu suradnju sa Židovima. Općenito su takvoj suradnji pribjegavali samo kada je to njima bilo u interesu ili u krajnjoj nuždi. Inače su bili vrlo sumnjičavi prema

naoružavanju Židova u strahu da to oružje prije ili poslije ne okrenu protiv britanske vlasti u Palestini.

Takvi su odnosi bili posljedica dugotrajna stanja ni rata ni mira na vrućem tlu Palestine, koju je Velika Britanija dobila kao protektorat poslije raspada Otomanskog Carstva nakon Prvoga svjetskog rata. Britanska uprava našla se u procijepu između dvaju nacionalizama, arapskoga i cionističkoga, ne nalazeći pravu formulu za rješenje njihovih međusobnih sukoba. Pitanje "povijesnog prava" na Palestinu bilo je jedan od uzroka latentne krize. Balfourovom deklaracijom iz 1917. godine Židovima je zajamčeno osnivanje "nacionalnog doma" u Palestini. Riječ je o pismu koje je britanski državni tajnik za vanjske poslove Arthur James Balfour 2. studenoga 1917. uputio lordu Rotschildu, predsjedniku britanske cionističke organizacije, u kojem se britanska vlada izjašnjava u prilog osnivanja židovske države u Palestini. Cionisti širom svijeta pozdravili su tu deklaraciju kao svoju povelju protumačivši njezinu poruku kao znak da se mogu slobodno useljavati u svoju povijesnu postojbinu. Ali idućih je godina britanska vlada to njihovo pravo neprestano reducirala – što pod pritiskom arapskoga protivljenja, što u strahu od militantnoga cionizma – da bi ga 1939. godine, takozvanom Bijelom knjigom o palestinskom problemu, ograničila na samo 75.000 židovskih useljenika u idućih pet godina.

Otpor Židova takvoj odluci protegao se i za rata, što je Britance držalo u stalnom stanju pripravnosti i na oprezu. Čak ni u trenutku kada su njemački tenkovi nadirali prema Kairu, odakle bi im bio otvoren put i do Jeruzalema, britanski Foreign Office i War Office nisu prihvatili ponudu Židova za stvaranje Židovskih nacionalnih snaga za obranu Palestine. Tek nakon Churchillova inzistiranja ministar obrane sastao se s predsjednikom Židovske agencije dr. Chaimom Weizmannom da bi uopće poslušao njegove prijedloge. Ali i poslije tog razgovora, 29. svibnja 1940. godine, sve je ostalo u okvirima neobavezno sročene izjave kako britanska vlada "u principu prihvaća ponudu Židovske agencije". I dalje je prevladavalo mišljenje da "Židove treba držati dalje od oružja" te da "s obzirom na buduće sigurnosne okolnosti u Palestini" – kako stoji u jednom izvješću visokog komesara u Palestini Harolda Mac Michaela – "Britanci trebaju izbjegavati organiziranje i obučavanje Židova u gerilskom ratovanju".

Od svih europskih zemalja u koje su spuštene židovski padobranci, Slovačka je najernijim slovima upisana u povijesti tih opasnih misija. U Slovačku je spušteno petero židovskih padobranaca, od kojih je samo jedan preživio. Četvero ih je zarobljeno i strijeljano. Ali nisu samo židovski padobranci teško stradali u zemlji pod Tatrama. U Slovačku je potkraj 1944. godine spuštene nekoliko britanskih i američkih misija s gotovo trideset članova, od kojih je preživjelo

njih jedva desetero. Svi ostali su strijeljani. U Slovačkoj je stradao i Abba Berdichev, izniman čovjek kojega su neki njegovi drugovi doživljavali kao "intelektualca od formata", a drugi kao "sanjara". Došao je u Hrvatsku s prvom skupinom židovskih padobranaca spuštenih sredinom ožujka 1944. na Žumberku. U partizanskim je dokumentima upisan najčešće pod svojim kodnim imenom – Lt. Robert Willis. S Hannom i Dafnijem odlazi u 10. korpus na Kalnik, da bi odmah produžio dalje u 6. korpus u Slavoniju. Nadao se da će odatle lakše prijeći u Rumunjsku, što je bio cilj njegove misije.

Berdichevu su u Slavoniji savjetovali da ode na Frušku goru jer je bliže rumunjskoj granici. O tome je izvijestio štab u Kairu te zatražio da mu spuste novu radiostanicu i civilnu odjeću. Štab SOE bio je prilično rezerviran prema odlasku Berdicheva na Frušku goru upozoravajući na nestabilan položaj partizana na tom području i na teškoće održavanja veze s njima. I prije nego što je obaviješten o takvim razmišljanjima štaba, Berdichev mijenja plan. Izabrao je put preko Majevice. Računao je pritom na pomoć britanske misije za vezu koja je djelovala na toj planini nedaleko od Tuzle u sjeveroistočnoj Bosni. Ali u Kairu i Bariju protive se i tom planu. A-Force Kairo ima svoje prioritete. Savjetuju Berdichevu da odmah najkraćim putem krene prema mađarskoj ili rumunjskoj granici i prebaci se u okolicu Temišvara. Za štab A-Force bilo je važno da što prije stigne u to područje kako bi pripremio prihvat Dova Bergera, još jednog židovskog padobranca. Berdichevu stoga savjetuju da u Rumunjsku prijede makar švicerskim kanalom. Tamo treba uspostaviti i vezu s grčkim brodogradnikom Pandlisom, koji e u to vrijeme radio za Mossad, odnosno njegovu organizaciju za preseljavanje Židova iz Rumunjske u Palestinu. Ali svi pokušaji Berdicheva da iz Jugoslavije prijede u Rumunjsku završili su neuspjehom. Razmišljao je čak da to učini preko Mađarske, ne obazirući se na protivljenje štaba u Kairu.

Zbog svega toga Berdichev se 30. srpnja vratio u Italiju. Otišao je s Dafnijem s partizanskog aerodroma pokraj Vočina. Zamalo se ubrzo i vratio istim putem. Iz organizacije za ilegalno useljavanje u Palestinu naređeno mu je da se vrati u Jugoslaviju i prikupi židovske izbjeglice iz Mađarske u graničnom području. Međutim, Britanci su Berdichevu već namijenili druge zadatke koji će ga odvesti u Slovačku. Slovačka je tada usred dramatičnog previranja. Iskra koja već dugo tinja planut će 29. kolovoza 1944. pobunom slovačke armije. Vojska se digla protiv vlastite vlade, pronacističkog režima na čelu s katoličkim svećenikom Jozefom Tisom. Slovačka je još od 1939. saveznica nacističke Njemačke, kada se potporom Hitlera 14. ožujka odvojila od Čehoslovačke. Svoju savezničku odanost iskazala je u rujnu 1939, kada slovačka armija sudjeluje u napadu na Poljsku, te u

napadu na Sovjetski Savez u rujnu 1941. Ali vremena su se promijenila. Slovaci ne žele više biti na strani gubitnika. S oko 60.000 ustaničkih vojnika dižu pobunu koja će poput groma odjeknuti svijetom. Jer Slovački je ustanak jedinstven događaj u povijesti Drugoga svjetskog rata. Nijedna druga zemlja sila Osovine nije tako dramatično promijenila stranu kao Slovačka. Hitler protiv ustanika šalje 40.000 dobro naoružanih vojnika, uključujući nekoliko SS-divizija. Operacije osobno nadgleda Himmler. Već potkraj listopada snage Osovine osvojile su većinu teritorija što su ga kontrolirali ustanici. I jedna i druga strana imale su svaka oko 10.000 poginulih, što svjedoči o žestini sukoba.

Podjelom interesnih sfera velikih sila Slovačka je dospjela u sovjetski "zabran", ali ni Britanci ni Amerikanci ne žele propustiti priliku koja se ukazala. Pružanjem pomoći slovačkim ustanicima možda sebi priskrbe poene za neko buduće preslaganje karata. Židovska agencija također pažljivo prati što se događa u Slovačkoj, zabrinuta za sudbinu preostalih Židova u toj zemlji. Odlučeno je da se u Slovačku uputi misija židovskih padobranaca kako bi pomogli sunarodnjacima. Za četveročlanu misiju izabrani su: Refi Reisz, Hayim Hermesh, Zvi Ben-Yaakov i Haviva Reik, koja je rođena u Slovačkoj. Oni će biti spušteni "na slijepo", bez signala sa zemlje. Britanci su sumnjali da bi to moglo biti opasno za mladu i neiskusnu Havivu Reik. Stoga su nju izuzeli od spuštanja padobranom, uz obećanje da će biti prebačena transportnim zrakoplovom.

Ova misija židovskih padobranaca imala je kodni naziv "Operacija Amsterdam". To je bila i prva misija spuštena u ustaničku Slovačku. Poletjeli su iz Brindisija kasno noću 14. rujna 1944, a iskočili u prvom satu 15. rujna. Pilot je promašio cilj pa umjesto kod Križna padobranici su se našli u šumi nedaleko od Turčanskog Klačiana. Šest dana probijati će se grebenima Male Fatry, da bi 21. rujna prešli rijeku Váh kod mjesta Turany. Na tom području nailaze na partizane, ali i na Židove koji su potražili spas u planini. Zajedno s njima nastavljaju put te 23. rujna napokon stižu u ustaničko središte Banskú Bystricu. Na njihovo veliko iznenađenje tu ih je već čekala Haviva Reik.

Haviva je iskoristila priliku i priključila se šestorici pripadnika OSS-a koji su upućeni u Slovačku kao službena američka vojna misija. Na ustanički aerodrom Tri Duby stigli su u nedjelju 17. rujna s dvije "leteće tvrđave" B-17 dopremivši veliku količinu oružja i druge opreme za ustanike. Zapovjednik ove američke misije bio je poručnik James Holt Green, ujedno predstavnik OSS-a za cijelo područje Čehoslovačke. Samo dan-dva nakon Amerikanaca u Slovačku stiže i misija britanske tajne službe SOE. Četveročlana misija kodnog naziva "Windproof" spuštena je padobranima u noći sa 18. na 19. rujna

1944. kod Žarnovice, nedaleko od Banske Bystrice. Šef misije major John Sehmer (Seymour) prethodno je gotovo godinu dana proveo u štabu četničkoga vođe Draže Mihailovića. Britance također zanimaju zbivanja u Slovačkoj iako je Mađarska i dalje njihov prioritet. Stoga je cilj ove misije prije svega bio da se s juga Slovačke prebaci u Mađarsku.

Već potkraj rujna njemačke su trupe stekle toliku prednost na terenu da je slom Slovačkog ustanka bio pitanje dana... Unatoč tomu, Amerikanci 7. listopada šalju u Slovačku i drugu svoju misiju, s još četrnaest pripadnika OSS-a. Njihovim zrakoplovom u Slovačku je došao i Abba Berdichev. Za četvero židovskih padobranaca neočekivani dolazak Berdicheva bio je veliko iznenađenje, ali i dobrodošlo pojačanje. Za ispunjenje najvažnijeg zadatka njihove misije – spašavanje Židova, posla je bilo napretek. Samo na području Banske Bystrice, ustaničkog središta, živjelo je oko pet tisuća Židova, gotovo polovica židovskog stanovništva Slovačke. Njima je pomoć i te kako potrebna jer sve služi na neuspjeh ustanka. A preuzmu li nacisti ponovno vlast, osvetnički bijes prvo će iskaliti na Židovima.

Slovački ustanici naći će se u vrlo teškoj situaciji kad njemačke trupe 18. listopada krenu u snažnu protuofenzivu. Izjalovila su se očekivanja da će Rusi u svom napredovanju probiti obranu u Karpatima i spojiti se s njima, kako je bilo planirano. Stoga ustanici već 27. listopada napuštaju Banskú Bystricu i povlače se u planine. Povukli su se i članovi savezničkih misija, kao i tisuće izbjeglica. Major Sehmer odlučio je pokušati sa svojom misijom SOE domoći se mađarske granice. Berdichev je u tome naslutio mogućnost da bi preko Mađarske možda ipak mogao doći u Rumunjsku pa se pridružio Britancima.

Nije bilo dvojbe da je Slovački ustanak pred skorim slomom pa lokalni židovski aktivisti nagovaraju i ostale židovske padobrance da se povuku s britanskom misijom. Oni su to odbili rekavši kako ne mogu napustiti ugrožene Židove zbog kojih su došli. Predlažu da se u šumi uspostavi židovska baza za oko četrdeset ljudi gdje bi se sklonili. Kad su se Nijemci približili, s tom su skupinom 23. listopada napustili Banskú Bystricu i sklonili se u selu Bukovac. Ali njihovo je skrovište ubrzo otkriveno. Grupu židovskih padobranaca Nijemci su napali 30. listopada te zarobili Havivu Reik, Zvijza Bena Yaakova, Rafaela Rejsza i mnoge druge bjegunce. Spasio se samo Hayjim Hermesh. Pobjegao je u planinu i poslije dugog lutanja i skrivanja našao sigurnost u skupini slovačkih partizana. Zarobljenike odvođe u Banskú Bystricu i podvrgavaju okrutnom ispitivanju. Haviva Reik i Rafael Reisz strijeljani su s još 250 Židova 20. studenoga u šumi iznad Kremnice nedaleko od Banske Bystrice.

Njihova su tijela bačena u zajedničku grobnicu. Zvi Ben Yaakov, koji je za ispitivanja prikrivao da ima

bilo kakve veze sa židovskom grupom, ostao je u zatvoru. Pokazat će se da je samo odgodio najgore. Jer 29. prosinca prebačen je u logor Mauthausen i tamo isti dan strijeljan. I Berdicheva, na žalost, očekuje ista sudbina. Britanska misija s kojom se zaputio prema mađarskoj granici nije uspjela u svome pokušaju. Ubrzo su morali odustati i potražiti spas u planinama. Uz pomoć lokalnog stanovništva izbjegavaju potjere tijekom studenoga, a 6. prosinca spojili su se s američkom misijom OSS-a. Zajednički uspostavljaju bazu u zabačenom planinskom selu Velký Bok. Odatle šalju svoju zadnju radijsku poruku u Bari tražeći hitno pomoć. Bilo je vrlo hladno, ponestalo je hrane, a neprijatelj steže обруč oko njihova skrovišta. Sve do 25. prosinca pale signalne vatre na okolnim brežuljcima, ali nijedan američki zrakoplov nije se pojavio. Već idući dan bilo je kasno. Zloglasna njemačka Abwehrgruppe 218 napala je 26. prosinca planinske brvnare iznad sela Velký Bok i Polomka te zarobila sve koje su tamo zatekli. Bijegom su se uspjeli spasiti samo dvojica iz britanske i četvorica iz američke misije. Među zarobljenima je i poručnik Robert Willis, odnosno židovski padobranac Abba Berdichev.

Zarobljenike odvođe u Brezno, zatim na ispitivanje u štab njemačke sigurnosne službe u Bratislavu. Odatle su 7. ili 8. siječnja 1945. otpremljeni u logor Mauthausen u Austriji. Za ispitivanje zarobljenih Britanaca i Amerikanaca u Mauthausen su odmah iz Berlina pozvani prevoditelji, prof. Werner Mueller i dr. Hans Wilhelm Thost, službeni prevoditelj Glavnog ureda njemačke sigurnosne policije. Njih su dvojica i među rijetkim očevicima posljednjih dana zarobljenih članova savezničkih misija.

Dr. Thost je poslije rata svjedočio kako je zatekao Franka Zierisa, zapovjednika logora Mauthausen, kako brutalno muči jednoga od tih zarobljenika. U susjednoj je prostoriji naišao na dvojicu oficira SS-a koji su mučili Amerikanca vezanih ruku, na koljenima, u lokvi krvi. Kada je prof. Mueller upitao zašto zarobljenici nisu odvedeni u logor ratnih zarobljenika, odgovoreno mu je da je došao nalog Ernsta Kaltenbrunera, šefa Službe sigurnosti Reicha (RSHA), da se likvidiraju. Upitavši kako će biti likvidirani, dobio je odgovor: "Ne bojte se, imat će vrlo laganu smrt".

Skupinu zarobljenika u kojoj je bio i Abba Berdichev likvidirao je SS Hauptsturmführer Georg Bachmayer. Ubijeni su 24. siječnja 1945, a njihova tijela spaljena su isti dan. Štab SOE u Bariju registrirao je 24. siječnja vijest Radio Berlina da je osamnaest članova grupe angloameričkih agenata zarobljeno i pogubljeno. Pravu istinu o pozadini tog masakra članova savezničkih misija otkrit će Dieter Wisliceny, desna ruka Eichmanna u likvidacijama Židova u Slovačkoj, Mađarskoj i Grčkoj. Na suđenju nacističkim zločincima u Nürnbergu 1946. godine

Wisliceny je posvjedočio da su britanski i američki agenti zarobljeni u Slovačkoj likvidirani prema izričitoj Hitlerovoj naredbi. Bila je to Hitlerova osveta jer su saveznici nakon zauzimanja Pariza navodno strijeljali nekoliko njemačkih oficira.

Spustili su se na partizanskom spuštalištu Oklinak na Žumberku

Zemlju su dodirnuli u prvim minutama novoga dana, 14. ožujka, na partizanskom spuštalištu Oklinak na Žumberku. Taj teren za spuštanje pošiljki savezničke pomoći uređen je ljeti 1943. na sjenokošama pokraj žumberačkoga sela Popovića između visova Gorjanaca i Žumberačkog gorja, na samoj granici Hrvatske i Slovenije. Bila je to duga dolina, površine gotovo dva nogometna igrališta, što se smjerom sjeveroistok – jugozapad vrlo strmo spušta ispod kote Oklinak (886 m), po kojoj je spuštalište i dobilo ime. Ekipa za primanje savezničkih pošiljki imala je bazu u selu Drage, na slovenskoj strani, a spuštalište je bilo na žumberačkoj strani, na teritoriju Hrvatske. Prve su pošiljke ovdje spuštene u noći između 22. i 23. kolovoza 1943. i od tada su saveznički zrakoplovi barem jednom na mjesec nadlijetali Oklinak. Padobranima su spuštali oružje, streljivo i opremu. Zbog prilično teškog terena na Oklinku su se vrlo rijetko spuštali padobranici, članovi savezničkih misija. Tako je 3. ožujka 1944. spušten Marijan Česnik, Slovenac iz Ljubljane kojega su Talijani internirali 1942. godine, a poslije sloma Italije stupio je u Africi u američku vojsku. Pod imenom Martin Obester Česnik je bio član američke meteorološke grupe koja je uspostavila promatračnicu na jednom od visova između Žumberka i Gorjanaca, na brežuljku Batici iznad Draga. Ubrzo nakon Česnika, u noći 11. ožujka 1944. godine, nad Oklinkom je iskočio i Radko Zuodar, također Slovenac u američkoj odori. Pod lažnim imenom Sam Martin on je trebao biti telegrafist u misiji pri Glavnom štabu Slovenije. Međutim, Zuodaru se nije otvorio padobran pa je poginuo.

Kampanja za upis dobrovoljaca

Kampanja za upis dobrovoljaca održavala se u Palestini diskretno i bez publiciteta. Regrutiranjem je u ime Židovske agencije rukovodio Moshe Dayan, istaknuti operativac Hagane i stručnjak za akcije komandosa. Britanci su se Dayanovim uslugama koristili još prije rata, u borbi protiv arapske gerile.

Hrabrost i žrtva Hanne Senesh

Hrabrost i žrtva Hanne Senesh i danas nadahnjuju izraelsku mladež. Njezino ime nose brojne ulice u Izraelu, naselja, šuma, brod, pa čak i neke vrste cvijeća. Prijeki sud mađarskih fašista osudio ju je na smrt u Budimpešti, a ona je u svoju obranu iznijela

teške optužbe protiv mađarske vlasti. Strijeljana je u dvorištu zatvora bez prava na žalbu.

Hana Senesh

OZNA ubila Anu Kende

OZNA ubila Židovku Anu Kende jer je govorila šest jezika i družila se s Englezima.

Šef partizanske obavještajne službe za područje Kalnika, Moslavine i Bilogore Danilo Livada Dane ne ustručava se reći da su misije bile samo krinka kojom su se “zapadne obavještajne službe, posebno engleski IS (Intelligence Service) koristile za svoje političke planove, koji su u cjelini bili vrlo mračni i krajnje reakcionarni. Ti planovi i politika ni u najmanjem djeliću nisu bili prijateljski naklonjeni organizacijama NOP-a (Narodno oslobodilačkog pokreta)”. Livada tvrdi da je “u mnoge jedinice X korpusa bilo ubačeno dosta neprijateljskih elemenata i špijuna”. U svojim “analizama” ide još korak dalje pa kaže: “Neprijatelj će imati velikih uspjeha u svojim obavještajnim pot-hvatima 1944 u jedinicama X korpusa, a posebno na kalničkom području i jedinicama koje su tu imale bazu”. U opsjednutosti “neprijateljskim elementima” koji vrebaju sa svih strana, partizanski su obavještajci došli i do informacija o navodnim tajnim pregovorima Mačkovih bliskih suradnika s visokim njemačkim predstavnikom u Zagrebu. Cilj pregovora – osnivanje hrvatske vlade bez Poglavnika, koja bi “u zemlju uvela red i zakonitost”. S tim u vezi spominje se i “aktualna kombinacija za osnivanje neke katoličke federacije u koju bi, uz Hrvatsku, ušle Austrija, Mađarska i Čehoslovačka”. U takvim su okolnostima bili mali izgledi da će židovska misija prijeći u Mađarsku uz pomoć partizana...

Paranoični strah od britanskih špijuna i sumnjičavost u prave namjere njihovih misija prenijet će se od “velikog brata” i na jugoslavenske partizane. Posljedica su bile brojne nedužne žrtve. Jedna od tih žrtava bila je i Ana Kende, mlada Židovka iz Vojvodine, koja je Hanne Senesh dala svoje osobne dokumente da se njima koristi za prijelaz u Mađarsku. Ana i njezin prijatelj Janko Erdelji došli su na Kalnik k partizanima s Albertom i grupom bjegunaca iz Mađarske. Namje-

ravali su nastaviti put u Vojvodinu, ali zbog ratnih okolnosti to nije bilo moguće.

Tako su ostali na Kalniku i postali partizani. Janko je raspoređen u Moslavačku brigadu, a Ana u sanitetsku službu 10. korpusa. Sanitet se tada nalazio u Podgariću, malome mjestu između Čazme i Garešnice, na obroncima Moslavačke gore. U novoj sredini Ana se vrlo brzo snašla. Lijepo je pjevala, svirala harmoniku i glasovir pa bez nje nije moglo proći nijedno druženje. Usto, Ana Kende bila je vrlo obrazovana. Zнала je nekoliko jezika i zahvaljujući tome često je razgovarala s članovima britanskih i američkih misija. Dovoljan razlog da postane sumnjiva.

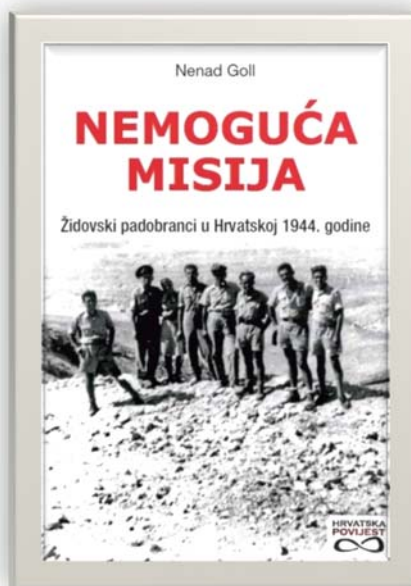
OZNA je vrlo budno motrila tko sve dolazi u dodir sa strancima. Anita, kako su nazivali Anu, ubrzo se našla na popisu sumnjivih. Druga sekcija OZNA-e za Zagrebačku oblast, nadležna za “osiguravanje terena i sprečavanje ubacivanja neprijateljskih agenata”, u izvještaju centrali za Hrvatsku od 18. listopada 1944. vrlo opširno obrazlaže svoje sumnje u Anu Kende: “U sanitetskom odsjeku Vojnopartizanske bolnice u Podgariću nalazi se kao pisarica Anita, rodom iz Vel. Bečkereka, kći krupnog industrijalca, porijeklom Židovka, koja premda je vrlo mlada vlada sa šest jezika. Na toj dužnosti nalazi se već od prvog dana dolaska u NOV. Obično je dežurna kod telefona. Veoma je zgodna i simpatična, a osim toga, lijepo svira harmoniku, a sve to uz njezinu inteligenciju doprinosi tomu da je drugovi u sanitetskom odsjeku vrlo cijene i vole, te zbog svega toga nikome ništa ne pada u oči.”

Ali to što “nikome ne pada u oči” nije promaknulo budnom oku šefa OZNA-e za Zagrebačku oblast Marijanu Lačanu Laci pa u svom izvještaju nastavlja: “Kad god su Englezi, bilo pojedinačno ili u grupi, dolazili do sanitetskog odsjeka, najviše su razgovarali s drugaricom Atenom Milunić, koja je bila ranije komesar bolnice, a s njima se sporazumijevala na francuskom jeziku i s Anitom. S Anitom su razgovarali po nekoliko sati, a najčešće pojedinačno”. Jednom zgodom kada je opet došla grupa Engleza u posjet Aniti, dr. Polak stavio je sljedeću primjedbu drugaricama koje su se s njim nalazile u društvu: ‘I opet si, Anita, vodi Engleze, ali neka se sama brine gdje će spavati’. Prema ovim riječima dr. Polaka, može se zaključiti da Englezi ostaju i na spavanju u sanitetskom odsjeku.”

Na kraju izvještaja najavljeno je i što se namjerava poduzeti zbog ovih “sumnjivih radnji”: “Anitu ćemo pozvati do nas i cijelu stvar raščistiti”. To raščišćavanje obavljeno je po kratkom postupku. Kako je Ana Kende vodila i tečajeve za školovanje, pozvali su je jednoga dana i priopćili joj da takav tečaj treba održati u susjednom selu. Ništa ne sluteći, zaputila se tamo u pratnji dvojice partizana za koje nije znala da su iz OZNA-e. Prolazeći kroz neku šumu, dvojica su

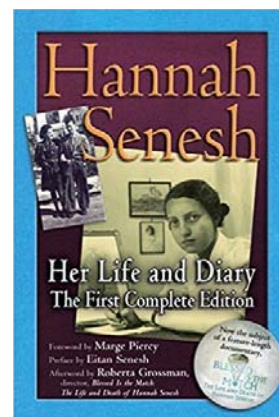
egzekutora s nekoliko hitaca ubila dvadesetogodišnju djevojku. Kada je nedugo zatim centrala OZNA-e za Hrvatsku zatražila da se Ana Kende uputi njima, šef OZNA-e za Zagrebačku oblast u svome “političko obavještajnom izvještaju” od 6. siječnja 1945. lakonski će odgovoriti: “Anu Kende ne možemo poslati jer je više nema”.

Službena verzija o nestanku Anite je glasila: poginula u borbi. Tek dvadesetak godina poslije rata Ivan Šibl će Janku Erdeljiju otkriti pravu istinu o njezinoj tragičnoj sudbini: “Tvoja Ana nije poginula u borbi, nego ju je likvidirala OZNA. I to je bila velika pogreška”.

Večernji list

Hrvatska povijest

Tatjana Gromača Vadanjel

Imre Kertész

„Kadiš za nerođeno dijete“

Prevela s mađarskoga Xenia Detoni

Fraktura, Zaprešić, 2004.

Roman „Kadiš za nerođeno dijete“ mađarski je pisac Imre Kertész (rođen u Budimpešti, 1929, gdje je, 2016. i preminuo), objavio 1990. godine, nakon već objavljenih romana „Besudbinstvo“ (1975) i „Fijasko“ (1988). Godine 2003. uslijedio je roman „Likvidacija“ (2003), a uz romane, Kertész, kojemu je godine 2002. dodijeljena Nobelova nagrada za književnost, objavio je i nekoliko nezaobilaznih knjiga eseja – „Holokaust i kultura“ (1993), „Trenutak tišine dok streljački vod puni puške“ (1998), i „Prognani jezik“ (2001). Po svojoj književno filozofskoj vrijednosti iznimno su važni i dnevnički zapisi ovoga autora, sakupljeni u knjizi pod naslovom „Dnevnik s galije“ (1992), knjiga pripovjedaka „Engleska zastava“ (1991), kao i memoarsko autopoetička knjiga razgovora „Dosje K.“ (2006).

Blistavost sveukupnog književnog djela Imre Kertésza na najvjerodostojniji način spram književnosti kao umjetnosti obilježava kraj 20. stoljeća. Doduše, čini se kao da je još uvijek na djelu ona vrst percepcije koja smeta ovakvome doživljaju kod šire čitateljske publike, kojoj su često nametnute pojednostavljene, generalizirane slike, pa tako i slika djela ovoga velikog umjetnika, koja se čita isključivo u ključu teme koju njegova djela, promatrajući ih izvana, obrađuju. Istina je, to je uistinu velika tema – tema uništenja evropskog židovstva, i ona, kako zamjećuje Kertészov suvremenik, mađarski pisac Peter Nádas, „ne spada u one priče i teme koje se mogu raspraviti u utorak, i u srijedu staviti ad acta. To ne zastarijeva.“

Međutim, ova tema istovremeno sužava recepcijsko polje Kertészova spisateljstva, jer ono, baveći se konkretnim povodima, dobacuje čitatelja uvijek dalje od mjesta na kojemu se je prividno, unutar teksta zatekao. Kertészovo filozofično - poetično pisanje sposobno je čitatelja, istovremeno uvijek držeći se i konkretnih činjenica, na jedan način „izbaciti iz vremena“, na onu čistinu gdje je pojedinac sam sa svojom sudbinom, ostavljen od predaka, domovine, povijesti, naslijeđa, prepušten „moralnome zakonu u sebi i zvjezdanome nebu nad sobom“... Iz razloga jer su njegovi tekstovi sposobni zahvatiti dublje, i uvijek,

čini se „s onu stranu stvari i pogleda“, više, konzistentnije i kvalitetnije, na način impresivan ne samo po svojoj misaonosti, već i po jezično stilskome umijeću, Kertész ostavlja snažan znamen u suvremenoj povijesti književnosti, dostojan velikih predaka i učitelja.

Iskustvo preživljavanja zatočeništva koncentracionog logora Auschwitz, potom i Buchenwald, gdje je deportiran kao 14-godišnji dječak, oblikovalo je životno iskustvo Imre Kertésza, potom i njegovu prozu i esejistiku. Ono ga je, prije svega, rano usmjerilo prema egzistencijalističkome pismu – spoznaji apsurdna, i težnji da se ono strahotno, neobjašnjivo, za što nije moguće pronaći racionalnih spona, premosti kroz i uz pomoć rada – umjetničkog i prevoditeljskog. Od 1948. do 1951. godine Kertész je radio kao novinar, a potom kao neovisni pisac i prevoditelj (s njemačkog je na mađarski jezik prevodio Nietzschea, Hofmannsthalu, Schnitzlera, Freuda, Wittgensteina...). Suočivši se, po svršetku Drugog svjetskog rata, s ideologijom mađarskog komunizma i represijama koje su dolazile od strane tadašnje vlasti, Kertész zaključuje u jednome eseju kako „totalitarna povijest našega stoljeća zahtijeva od nas svu našu egzistenciju, a nakon što smo je bez ostatka izručili, ostavlja nas na cjedilu... Čovjek našega doba prolazi svojom sudbinom tako da ga povijest lišava njegove samosvojne osobnosti“.

Vlastito ga je iskustvo poučilo stajalištu i mišljenju unutar kojega određenim povijestima i takozvanim povijesnim posebnostima ne daje suviše mnogo prostora, određivši se kao onaj koji specifičnost povijesti vidi samo u onome što je njegova vlastita pripovijest, ono što se je, od svega što se je događalo, događalo njemu samome. Zgrožen čovjekovim lakim prihvaćanjem, navikavanjem na strah, na pomirenje sa neprihvatljivim činjenicama, na dosadu i odmahivanje rukom na ono protiv čega bi se trebao pobuniti, Kertész ironično zaključuje kako je „dokazano da je ubojstvo kao oblik života doista forma koja može opstati, stoga ga je i moguće *institucionalizirati*. Možda je svrha čovjekova ovozemaljskoga postojanja uništenje Zemlje, života“, kazati će u svom eseju „Nesretno XX stoljeće“.

Imre Kertész je, poput Jeana Améryja „u prisili i nemogućnosti da bude Židov“, Holokaust ispravno vidio kao općesvjetski problem koji je do tada važeće filozofske, antropološke, etičke, povijesne i pravne principe doveo u pitanje. Svoja djela nije dopuštao svrstavati u takozvanu „književnost Holokausta“, jer se iskustvo logora ne da obuhvatiti književnim djelom, a od pisca koji se prihvati takve teme zahtijevao je nove mogućnosti jezičnog i stilskog oblikovanja, u radikalnom otklonu od konvencionalnoga. To je primijenio već u svome prvome romanu, „Besud-

binstvo“, kojega su izdavači dugo odbijali, a javnost po objavljivanju 1975. godine, prešutjela. U romanu „Kadiš za nerođeno dijete“ Kertész je stilski otišao još mnogo dalje, naslanjajući se na pravac kojega je svojim djelima u modernoj prozi obilježio Thomas Bernhard, i ekskluzivnim, virtuoznim jezičnim pristupom i formom uspio ostvariti vrhunske prozne domete, koji nisu ostali bez zahvalne, gotovo pa euforične reakcije kod čitateljski zahtjevnije publike, sklone prozi koja od čitatelja traži angažman.

„Kadiš za nerođeno dijete“ neka je vrst molitve, ispovijesti, rekapitulacije, samoanalize, pa je, u skladu s time, pisan u modusu, formi intenzivnog monologa, unutar kojega junak romana, nazvan kao B., pisac i prevoditelj, biva, jednim naoko običnim pitanjem, porinut. On se, jednim dijelom tog intelektualnog velesloma koji, prije svega, drži do estetskih postulata, gdje se rječit i živ, plamteći jezik kao kroz kakvu vrućicu – no logičnu, organiziranu i svrshodnu, slijeva niz meandre jednoga uma, na jedan način obraća i svome nikada rođenome djetetu, a to se obraćanje kasnije preusmjerava prema bivšoj supruzi. Tema uskraćivanja samome sebi vlastita djeteta u pripovjedaču otvara prostore boli i rasapa, no istovremeno i potrebu da se otvori, suoči sa svime što tu bol proizvodi. Ova intencija tvori ovaj umjetnički tekst, unutar čijega se prostora pripovjedač suočava sa brojnim nemanima, demonima vlastita življenja, ali i zajedničke, ljudske povijesti, povijesti mađarskoga židovstva, povijesti življenja pod represivnim, totalitarnim ideologijama, sve vješto prožeto slikama čovjekove intime i slikama „javnih“ prostora, ulica i arhitekture prijeratne i poslijeratne Budimpešte, grada čijim je urbanitetom, kao diskretnom pozadinskom slikovnom tintom, natopljeno pismo Imre Kertésza.

Pripovjedač pripovijedajući opetuje sva ona iskustva koja su bol odluke da si uskrati dijete proizvela, koja su utjecala na to da se ta odluka unutar njega sedimentira, da on vlastitu nesposobnost za život, ili za uobičajenu građansku egzistenciju, kakva podrazumijeva kompromise, moguće i viđenje sebe u liku oca – roditelja (Kertész je tek pred konac života od sebe odmaknuo Gideovu krilaticu „Obitelji, sve vas prezirem!“), učini plodonosnom kroz spisateljsko prevoditeljski rad.

Misaonost ovoga romana jest misaonost uzgibanog, nadraženog uma koji djeluje u takozvanoj „groznici promišljanja“, u namjeri da se suoči sa nedovoljno razjašnjenim pitanjima. Kertész pokazuje unutarnje slike određenih, „presudnih po egzistenciju“ noći, onakvih kakve poznaje svaki život, kakve od čovjeka traže jasno postavljanje spram stvari, na jedan način i odgovore. Ovaj roman jest jedna takva noć – noć potrage za znanjem. Jer, kako kaže u jednom svom eseju, „Jedino znanje može čovjeka uzdići iznad

povijesti, u obespekujavajuće doba totalitarne povijesti koja nas lišava svake nade znanje je jedini dostojanstveni uzmak, znanje je jedino dobro.“).

Prvi dio romana donosi svojevrsnu raspravu nad ili o vlastitom Židovstvu (Kertész će u autopoeitičkoj knjizi razgovora „Dosje K.“ na ovu temu kazati: „Mene je Holokaust učinio Židovom, što je već nova pojava u Evropi. Ja jedva da bih mogao raspravljati o židovskoj metafizici, židovskoj kulturi ili židovskoj literaturi, jer ih ne poznajem. U tom smislu ja doista nisam Židov. No, ako te odvedu u Auschwitz, ili te promoviraju u prvooptuženika nekog oglednog procesa, tada ta činjenica više ne zanima nikoga...“). No odnos junaka Kertészova romana prema vlastitome židovstvu je, jasno, kompleksan, on ga zapravo, kao i sam autor, prihvaća, no spram njega istovremeno, unatoč tegobnim iskustvima koja mu je takvo porijeklo priuštilo, gaji jednu vrst zdravog, auto-ironijskog odmaka. U „Kadišu za nerođeno dijete“ pripovjedač B. beskompromisno, bez podilaženja mogućim olakšavajućim interpretacijama, pokazuje tegobno građen intelektualan stav o vlastitome židovstvu.

Drugi se dio romana s društvenih perspektiva okreće intimnijima – no svakako, i dalje gonjen jednakim problemom i motivima, junak analizira vlastiti neuspjeh brak, kao i djetinjstvo, odrastanje u nesretnim obiteljskim okolnostima ili u internatu. Kertészovo pismo u cijelosti, pa tako i pismo ovoga romana, odlikuje živ, radoznao, otvoren, nepristran pogled na pitanja koja izranjaju neposredno iz iskustva Holokausta, i koja su, osobito stoga jer su usko vezana uz tragedije i stradanja, podložna mnogovrsnim zlouporabama, trgovinom ljudskom patnjom i boli, kakve često mogu dolaziti s onih strana koje, deklarativno, stoje na mjestu odbrane čovječnosti. Tim više njegovo pismo ima osobitu vrijednost i cijenu, jer, sačuvano od mnogih manipulacija, neprestance ispravlja putove takozvanih „krivih“ ili prigodnih tumačenja i interpretacija, moralističkih i drugih sudova kakvi na tihi način dohranjuju mržnju i netrpeljivost, ostajući pritom čvrsto na obrani istine pojedinca, gologa ljudskoga iskustva, lišenoga dodatnih povijesno, religijskih, mitoloških interpretacija kakve uvijek idu u korist samo pokoravanju ljudske slobode, autentičnosti i cjelovitosti individue, pa potom i individualnih identiteta, skrojjenih uvijek od kontradiktornih, naoko nespojivih činjenica.

Imre Kertész

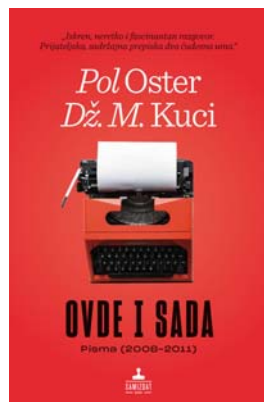
Pol Oster i Dž. M. Kuci

Ovde i sada

(Pisma 2008-2011)

Izdavač: Samizdat B92

Prevod s engleskog: Tanja Milosavljević

Pošto su se 2008. godine upoznali na jednoj australijskoj književnoj smotri, romanopisci Pol Oster i Dž. M. Kuci započeli su redovno da se dopisuju u nadi da će time „podstaći varnice inspiracije“. Rezultat toga je *Ovde i sada*: trogodišnji epistolarni dijalog koji se dotiče takoreći svih mogućih tema, od sporta do očinstva, erotike, braka, prijateljstva, ljubavi... Njihova živa, iskričava prepiska sačinjava intiman i često zabavan portret dvojice ljudi dok istražuju složenosti sadašnjeg trenutka i na svakoj stranici iznova pokazuju koliko uživaju u svom prijateljstvu.

„Iskren, neretko i fascinantan razgovor. Prijateljska, sadržajna prepiska dva čudesna uma.“ (*Kirkus Reviews*)

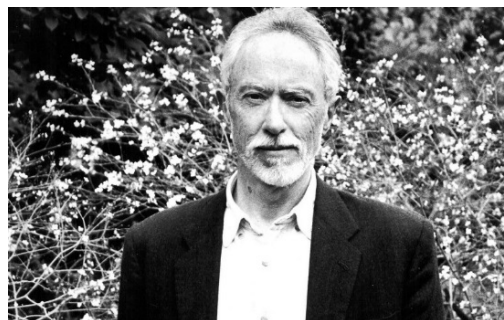
„Ono što nas nagoni da čitamo ovu knjigu nije sjaj dva blistava uma – mada je takođe neizmeran – već toplina, jednostavnost i iskrenost koje izbijaju s ovih stranica... Stimulativan i krajnje zanimljiv pogled na dva književna velikana, na onu njihovu stranu koju nikad nismo videli.“ (*thestar.com*)

„Upečatljiv portret dvojice velikih prijatelja... rezultat prepiske između Oстера i Kucija krajnje je duhovito i pronicljivo štivo koje podstiče na razmišljanje i pruža očaravajući uvid u um ljudi koji se svrstavaju među najveće pisce dvadesetog veka.“ (*Malibu Magazine*)

„Civilizovani diskurs dvojice kulturnih i sofisticiranih ljudi... Zadovoljstvo je boraviti u njihovom društvu.“ (Majkl Dirda, *The Washington post*)

Pol Oster (Paul Auster) jedan je od najznačajnijih američkih romansijera današnjice, pesnik, esejista, scenarista, reditelj i prevodilac. Svojim društvenim angažmanom svrstava se među uticajne kritičare stanja savremenog sveta, i posebno savremenog američkog društva. Autor je romana *G. Vertigo*, *Levijatan*, *Mesečeva palata*, *Njujorška trilogija*, *U zemlji poslednjih stvari*, *Knjiga opsena*, *Proročka noć*, *Bruklinska revija ludosti*, *Putovanja u skriptorijum*, *Čovek u mraku*, *Nevidljivi*. Napisao je dve memoarske knjige, knjigu eseja *Umetnost gladovanja*, kao i zbirku pesama *Iščekavanje*. Autor je scenarija za film *Dim*, koreditelj (sa Vejnornom Vangom) filma *Pandorina kutija*, scenarista i reditelj filma *Unutrašnji život Martina Frosta*. Njegove knjige prevedene su na preko dvadeset jezika. Na srpskom jeziku objavljene su u izdanju Geopoetike. Živi u Njujorku.

Dž. M. Kuci (John Maxwell Coetzee), dobitnik Nobelove nagrade za književnost 2003, jedan je od najznačajnijih savremenih romansijera. Rođen je u Kejptaunu 1940, gde je završio studije matematike i anglistike. Magistrirao je s tezom o delu Forda Medoksa Forda, doktorirao na prozi Samjuela Beketa. Predavao je komparativnu književnost na Njujorškom univerzitetu i Univerzitetu u Kejptaunu, a kao gostujući profesor i na Harvardu, Stanfordu i Čikaškom univerzitetu. Objavio je pet tomova kritičkih eseja, kao i prevode proze i poezije sa holandskog na engleski. Iako poreklom i većim delom opusa pripada južnoafričkoj književnosti, od 2002. živi u australijskom gradu Adelaidi. Počev od 1974, objavio je niz kritički visokovrednovanih romana, koji su mu doneli brojna južnoafrička i međunarodna priznanja. Dodelom Bukerove nagrade romanu *Sramota* (1999) postao je prvi dvostruki laureat u istoriji ovog priznanja (*Život i vremena Majkla K*, Bukerova nagrada, 1983).

Ivan Preobraženski

Rusi više nisu dobrodošli Odbijanje vize Romanu Abramoviču jasna je poruka ruskim oligarsima

Za krupni ruski biznis, onaj koji je kapital izvezio u inozemstvo, dolaze crna vremena. Kremlj nije spreman stati u zaštitu poduzetnika kao što je Roman Abramovič, a u Velikoj Britaniji, gdje nekoliko stotina Rusa boravi na temelju tzv. investitorske vize, više nisu zadovoljni prljavim novcem iz Rusije

Poduzetnici će morati dokazati da su njihovi prihodi legalni, a u suprotnom će, kao i Abramovič, ostati bez vize.

Britanske vlasti šalju signal za signalom onim Rusima koji su svoj kapital uložili na teritoriji Ujedinjenog Kraljevstva ili u raznim poreznim oazama, kao što su britanski Djevičanski otoci ili otok Jersey. Opći smisao poruke svodi se na jedno: ovdje više niste dobrodošli. London je do sad – budimo iskreni – okretao glavu kad je u pitanju porijeklo novca koji je poticao njegovo gospodarstvo, ali Britanci sada od stranih investitora – prije svega od Rusa – traže da dokažu zakonito porijeklo svoje imovine.

Milijarder i vlasnik nogometnog kluba „Chelsea“ Roman Abramovič je, čini se, izabran kao simbol. Njemu se ne žuri obnoviti njegovu investitorsku vizu koja se inače izdaje na razdoblje od 40 mjeseci i to onome tko je u Britaniju uložio više od dvije milijardi funti. Abramovičeva je istekla u travnju i još uvijek nije produžena.

Britanski tisak smatra da je problem milijardera to što mora dokazati da je novac koji je uložio stekao na zakonit način. Čini se ipak da je Abramovič prije svega izabran kao „simbol čišćenja“.

On se zaista s pravom može smatrati nekom vrstom pionira, simbolom promocije ruskog biznisa u inozemstvu. Abramovič nije bio prvi ruski investitor u Velikoj Britaniji, ali je on taj koji je, pored mnogih poduzeća i stanova, prvi kupio čuveni nogometni klub. Sudski proces između vlasnika „Chelsea“ i sada pokojnog oligarha Borisa Berezovskog, obogatio je britansko pravosuđe ne samo saznanjima o tome kako

funkcionira biznis u Rusiji, već i engleski jezik riječima iz ruskog zatvorskog slenga kao što su „otkat“ (vrsta provizije) i „kriša“ (reket).

Abramovič je na sudu pobijedio, i praktično uništio Berezovskog, ali ni sam nije prošao bez gubitaka. Njegova reputacija poštenog biznismena, pred britanskim pravosuđem zauvijek je uništena. To mu, međutim, nije smetalo da produži vizu što samo jasno pokazuje koliko su do sada vlasti u Velikoj Britaniji zatvarale oči pred porijeklom „velikog novca“.

Ali sada se političko raspoloženje promijenilo, a Abramovič riskira da ponovo postane simbol, ovoga puta odlaska ruskog biznisa s britanskog otoka. Sigurno je da stotine milijunaša, pa i nekih milijardera, bez daha prati njegovu epopeju oko vize, angažirajući istodobno odvjetnike da im pripreme dokumente koji potvrđuju pravno porijeklo njihove imovine, ali i financijske savjetnike koji vjerojatno već počinju prebacivati njihov kapital na poreski sigurnija mjesta, negdje u jugoistočnu Aziju, na primjer u Singapur.

Tim ljudima još uvijek se ne žuri s povratkom kući, u Rusiju. Sada je njihov najvažniji zadatak da se sklone od teškog sukoba između Kremlja i Zapada. No ne može se reći da oni na sve to nisu bili spremni. Uostalom Abramovič se 2017. uspio razvesti od svoje druge žene Darje Žukove i da njoj i djeci iz tog braka osigura udoban život.

Zapad je umoran od toga da se ruski biznismeni riječima distanciraju od Kremlja, a da mu u stvarnosti pomažu kada su u pitanju politički projekti u inozemstvu. To i nije iznenađenje, jer su mnogima od njih „korijeni“ i dalje u Rusiji, uključujući i one financijske. Istodobno, Kremlj je jasno dao do znanja da će ih zaštititi, ali samo ukoliko kapital vrate u Rusiju. Abramovičeva viza je njegova osobna stvar, poručio je Putinov glasnogovornik Dmitrij Peskov.

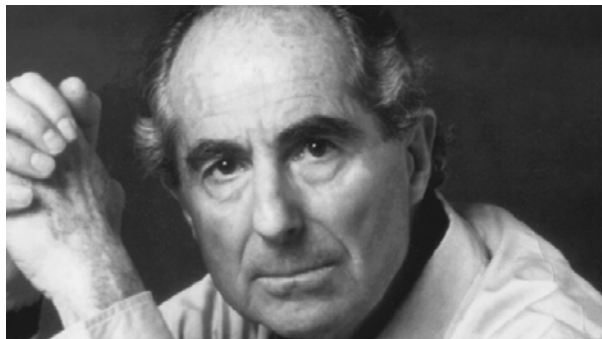
Roman Abramovič je, dakle, simbol onih koji su se preselili u inozemstvo. Simbol borbe za kapital koji je uglavnom zarađen u Rusiji, pa izvezen izvan granica. Ako se on može izboriti i da dobiti vizu, mogu valjda i oni. A ako jedan od najbogatijih ljudi Velike Britanije i Rusije bude izgubio, onda će i mnogi od onih 700 biznismena čije vize provjeravaju britanske vlasti morati spakirati stvari i napustiti London. Sudeći po nekim napisima medija koji tvrde da se Abramovič sprema prodati svoj prestižni nogometni klub, izgleda da je ova druga opcija sve izglednija.

Ivan Preobraženski je politolog, stručnjak za središnju i istočnu Europu i redovni komentator za DW-program na ruskom jeziku.

Deutsche Welle

Roman Abramovič se preselio u Izrael i postao najbogatiji čovek te zemlje.

Filip Rot preminuo u 85. godini

Nagrađivani pisac Filip Rot, vizionarski satiričar, poznat i po svom istraživanju maskuliniteta i života u jevrejskoj srednjoj klasi, umro je u svojoj 85. godini. Endrju Vajli, Rotov agent, potvrdio je ovu vest u njujorškoj gradskoj bolnici, rekavši da je pisac umro od posledica komplikacija na srcu (srčana insuficijencija).

Rot se neustrašivo bavio temama seksa, smrti, asimilacije i sudbine, u rasponu od komičnog ludila u knjizi *Portnojeva boljka*, do elegičnog lirizma u *Američkoj pastorali*.

Bio je autor više od 25 knjiga, i beskompromisni realista, koji se suočavao sa čitaocima kroz svoj smeo, direktan stil u kojem je nipodaštavao lažne, sentimentalne nade u nebeske nagrade.

Bio je ateista, zaklet na odanost zemaljskim maštarijama, bilo da je osmišljavao pornografske funkcije sirove jetre, ili se prepuštao romantičnim fantazijama sa Anom Frank.

U *Zaveri protiv Amerike*, koju je objavio 2004. (i koja će ubrzo biti adaptirana u scenario od strane tvorca kultne serije *The Wire* Dejvida Simona), on smešta svoju sopstvenu porodicu pod vladavinu antisemitskog predsednika Čarlsa Lindberga.

U romanu iz 2010. *Nemeza* opisao je epidemiju dečije paralize koja je zahvatila njegov rodni Nju Džerzi.

On je bio jedan od najvećih pisaca koji nikada nije dobio Nobelovu nagradu. Ali je dobio gotovo svaku drugu književnu počast osim nje, uključujući *National Book Awards*, *Book Critics Circle* i 1998. Pulicera za "Američku pastoralu".

Već u svojim dvadesetim godinama objavio je prva dela kojima će oduševiti kritičare i kolege pisce, napisavši najbolje romane tokom 60ih i 70ih, uključujući *Ljudsku mrlju* i *Pozorište Sabat*, intenzivni narativ o požudi, koji je on smatrao svojim najboljim delom.

Identifikovao se kao američki pisac, ne jevrejski, ali za Rota je američko iskustvo i jevrejsko iskustvo često bila ista stvar.

Dok su njegovi prethodnici, poput Sola Beloua i Bernarda Malamuda, pisali o teškom privikavanju jevrejske zajednice na imigrantski život, Rotovi likovi predstavljaju njihovu sledeću generaciju. Njihov prvi jezik je bio engleski, i govorili su ga bez akcenta. Nisu upražnjavali nikakve rituale i nisu pripadali nijednoj sinagogi.

Američki san, ili noćna mora, bio je da će postati "Jevreji bez Jevreja, bez judaizma, bez cionizma, bez jevrejstva." U realnosti, najčešće, to je značilo biti smatram Jevrejem među gentilima (svi oni koji nisu Jevreji, prim. prev), i gentilom među Jevrejima.

U romanu "*The Ghost Writer*", citirao je jednog od svojih junaka, Franca Kafku: "Trebalo bi da čitamo samo one knjige koje nas grizu i ubadaju."

Njegovi kritičari su njegove knjige odbacivali, kao da su roj pčela.

Feministkinje, Jevreji i jedna bivša supruga su ga stalno napadali preko štampe, a ponekad i u lice.

Žene su u njegovim knjigama povremeno bile tek nešto malo više od objekata požude, a časopis *The Village Voice* ga je jednom stavio na naslovnu stranu i opisao kao mizoginistu.

U toku jednog panela, moderator ga je napao zbog njegovog izvrgavanja Jevreja ruglu, i upitao ga da li bi na isti način pisao svoje knjige i u nacističkoj Nemačkoj.

Judaista Geršom Šolem je nazvao roman *Portnojeva boljka* "knjigom kojoj su se svi antisemiti nadali."

Kada je Rot dobio međunarodnu nagradu Man Buker 2011. godine, jedan od članova žirija se povukao, izjavivši da autor pati od terminalnog solipsizma i "iznova, iznova i iznova piše o istoj temi u skoro svakoj svojoj knjizi."

U *Teatru Sabat*, Rot je opisao natpis na nadgrobnom spomeniku svog junaka: "Sodomist, zlostavljač žena, uništitelj morala."

Bivša žena Kler Blum napisala je svoje memoare koji su postali bestseler *Odlazak iz kuće za lutke*, u kome se glumica prisećala čitanja nacрта za Rotov roman *Obmana*.

Sa užasom je otkrila da se među njegovim junacima nalazi i dosadnjikava sredovečna supruga po imenu Kler, udata za pisca sklonog preljubi po imenu Filip.

Blum je takođe opisala svog bivšeg muža kao hladnog, manipulativno i nestabilnog. (Iako ga je, uprkos svemu, volela). Knjigu je objavio *Virago Press*, čiji je osnivač Karmen Kalil, upravo onaj sudija koje se zbog Rota nekoliko godina pre toga povukao iz Bukerovog komiteta.

Rotovi ratovi su očigledno dolazili iznutra.

Preživio je pucanje slepog creva krajem 60ih, i depresiju koja vodila u suicidalnost 1987. Razočaran

reakcijama na njegov roman iz 1993 *Operacija Šajlok*, ponovo je pao u tešku depresiju i godinama je jedva komunicirao sa medijima.

Za sav humor u njegovim radovima – i, rekli bi prijatelji, u privatnom životu – zaslužan je autorov jako taman pogled na svet.

Godine 2012, objavio je da će prestati da piše prozu, i umesto toga će se posvetiti pomaganju biografu Blejku Bejlju u pisanju njegove biografije. 2015. se povukao iz javnog života.

Nikada nije obećavao da će biti prijatelj sa svojim čitaocima; pisanje je bilo njegova jedina nagrada, pripovedanje o “životu, u svoj njegovoj besramnoj nečistoći”.

Sve do svog naglog povlačenja, Rot je bio posvećen, produktivan autor, koji je često objavljivao jednu knjigu godišnje, i bio veoma velikodušan prema piscima iz drugih zemalja.

Godinama je uređivao serijal “Pisci iz drugih Evropa”, u kojima su autori iz Istočne Evrope imali priliku da dopru do američkih čitalaca; Milan Kundera je bio jedan od njih. Rot je takođe omogućio da do šire čitalačke publike dođe i jedan proslavljeni izraelski pisac, Aharon Apelfeld.

Rot je svoju karijeru započeo dižući glas protiv konformizma 50ih, a okončao ju je braneći bezbednost 40ih; najtopliji u pisanju je bio kada bi opisivao svoje detinjstvo, a najzlojeđeniji i najljući kada bi pisao o šoku gubljenja nevinosti.

Izvor: independent.co.uk

Prevod: Danilo Lučić

Neke od knjiga Filipa Rota:

Ivan Ninić

Čitajući Luisa

Nade i zablude Bernarda Luisa

"Bacićemo ih u more" - Abder Rahman Azam, generalni sekretar Arapske lige, 1948.

U martu 2002. godine, u Izraelu je održan simpozijum na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu povodom 86. rođendana Bernarda Luisa (Bernard Lewis), istaknutog britanskog historičara Bliskog istoka, profesora emeritusa Univerziteta u Princetonu.

Luis je napisao dvadesetak knjiga o islamu i Bliskom istoku, a njegovo poslednje delo "What Went Wrong?" razmatra razloge sukoba islama sa Zapadom. Knjiga je napisana pre jedanaestog septembra, ali iskusni Luis, ne samo da je osetio užasni potencijal mržnje i očaja u samoubilačkim akcijama asasina, već i mogući kolaps bliskoistočnog regiona i celokupne naše civilizacije. Između ostalih knjiga, on je napisao i jednu pod naslovom "Asasini" - radikalne sekte u islamu. Ovaj pisac dobro poznaje veličanstvenost islamske kulture, ali i tamnu stranu muslimanske duše i njeno destruktivno dejstvo.

Krajem prošlog veka, 1997. godine, engleska Izdavačka kuća *Orion* angažovala je 24 naučnika i pisaca da iznesu svoje predskazanje Trećeg milenijuma iz oblasti za koju su stručni. Bernard Luis je napisao esej o budućnosti Bliskog istoka (The future of The Middle East). U svom tekstu on je rekapitulirao istoriju Bliskog istoka iz doba Napoleonovog pohoda na Svetu zemlju i Egipat, pobeđe admirala Nelsona i sumrak francuskog ekspedicionog korpusa. Taj sukob velikih sila trajao je do kraja hladnog rata, kada se verovalo da će njihov uticaj na području Bliskog istoka opasti, što će omogućiti razvoj istinske demokratije u tom području. Mislilo se da je ono što su začeli Napoleon i Nelson, završili Gorbačov i Buš otac.

Međutim, pravac političkog kretanja u tom delu sveta dobio je potpuno drugi tok. Sadam Husein, pogrešno procenjujući istorijska kretanja, verujući da je sudbinski potomak Navukodonosora, smatrao je da je došlo vreme regionalnih moćnika. Isto tako, Homeini, u susednom Iranu, grmeo je proročkom snagom u ime šiitske islamske šizme, stvarajući u svojoj zemlji rasadnik fundamentalističkih tendencija. S jedne strane tiranski režimi, s druge - ekstremne struje, doprineli su uništavanju tanane demokratske opozicije u zemljama Bliskog i Srednjeg istoka, gde demokratija zvuči nedelotvorno i neubedljivo. Ona je

u neravnopravnom položaju u odnosu na fundamentalizam i budućnost joj je nesigurna. U tom regionu je Turska najbolji primer borbe između demokratskih i islamističkih namera. S druge strane, diktatorski režimi se lakše nose sa dogmatskim tendencijama. Režim Sadama Huseina je efikasniji od svih libanskih vlada. I Izrael, jedna od retkih demokratskih zemalja na Bliskom istoku, bori se sa religioznim dogmama u sopstvenim redovima.

Demokratija, kao izraz parlamentarne politike ravnopravnih rivala, delotvorna je u engleskoj sredini, ali neefikasna u azijskim bespućima. Palestinske vođe ne veruju u demokratske metode. Ni kao sredstvo borbe u sopstvenoj sredini, niti kao način suprotstavljanja Izraelu. Palestinci ne uče svoju decu da se naviknu na svog suseda, već da je sused okupator. Literatura o Izraelu i Jevrejima na arapskom jeziku je pretežno antisemitska i puna mržnje, pisana vokabularom iz doba Trećeg Rajha. Palestinci su u više mahova u istoriji izabrali pogrešnog partnera i metod: u Drugom svetskom ratu su bili na strani Sila osovina, u hladnom ratu uz Sovjete, u Zalivskom ratu su se privoleli Sadamu Huseinu. Nakon rata sa Irakom, Zapad, pre svega Sjedinjene Američke Države, ostao je jedini spoljni arbitar. I Palestinci, na čelu sa PLO, ostali su usamljeni. Ta okolnost, a ne promena krajnjeg cilja Palestinaca, dovela je do pregovora u Oslu. Oni su želeli da iz ruina svojih propalih nada izvuku prednost. Sedam godina izraelski i palestinski pregovarači planiraju nešto što je ranije bilo nezamislivo: stvaranje dve ravnopravne države na prostoru iz doba Mandata. Tamo nije bilo jevrejske države dva milenija, a palestinske nikada. Zato bi pogrešno bilo gledati unazad, planirajući budućnost. Dok se pregovori vode između dva buduća suseda, punih sumnje i nepoverenja jedni u druge, na širem prostoru tog regiona, u Iranu i Iraku se vodi propagandni rat protiv Izraela i pregovora, stvara se oružje za masovno uništenje, koje preti, kako Izraelu, tako i Palestincima i Jordanu.

Veruje se da će u nekom budućem vremenu izraelsko-arapski konflikt biti rešavan, ne među demokratskim i fundamentalističko-despotskim partnerima, već među narodima koji žele da žive u miru i saradnji. Takvih tendencija ima i danas, ali one su slabe i ne uspevaju da prevladaju svojom tolerantnošću destruktivne težnje druge strane.

Malo je poznato da su države Bliskog i Srednjeg istoka, pa i Severne Afrike, u stvari veštačke tvorevine kolonijalnih sila prošloga veka. Države, kao na primer Libija, nikada nisu postojale u istoriji. Libija je stvorena od egipatske Kirenaike i Tripolitanije, koja se graniči sa Tunisom. Bliski istok je rezultat borbe potomaka Napoleona i Nelsona, koji su štafetu palicu ustupili američkim i sovjetskim gospodarima sveta. Ovaj prostor je u velikoj meri rezultat nagrade

pukovnika Lorensa Arapima zbog ustanka u pustinji protiv turskog carstva. Kao i Balkan, i ovo je deo jednog heterogenog organizma koji je efikasno funkcionisao nekoliko vekova.

Luis ne veruje da se male rasparčane zemlje mogu nositi sa pretećim opasnostima fundamentalizma, despotije i diktatura. On misli da mir u regionu treba da počiva na ravnoteži tradicionalnih regionalnih sila: Turske, Irana, Iraka i Egipta.

Međutim, na mapi Bliskog istoka upisana je nova sila, mala po prostoru, ali moćna po svom ekonomskom i vojnom potencijalu: Izrael. Tri žarišta demokratskih tendencija postoje na tom prostoru: Turska, Izrael i ženska populacija.

Ženski pokret je velika nada Bernarda Luisa. Žene su većina stanovništva u mnogim bliskoistočnim zemljama. Sve manje trpe torturu muškog dela društva i svakako će doprineti da se izmeni njegova socijalna struktura.

Turska ima savršenu opciju da poveže Evropu sa Azijom. Sličnu ulogu mogao bi da ima Izrael u odnosu na Ameriku. Ako se moderni Bliski istok ne uklopi u demokratske tendencije, njihove vođe će umesto u London, Pariz i Vašington, odlaziti u Peking, Moskvu i Bagdad na konsultacije.

Da bi nova mapa Bliskog istoka sa Izraelom opstala, svet će morati da se potruži da izmeni režime u pojedinim državama tog regiona. Luis danas dozvoljava mogućnost da demokratija nije najadekvatniji oblik vladavine za svaku formu državnosti. Ona je opasan lek: ako se uzima u većim količinama može da ubije pacijenta. I despotizam je raznovrstan. Režim u Iraku je tiranski, ali, s druge strane, ta zemlja ima još uvek jedan od najkvalitetnijih intelektualnih potencijala. Post-sadamski režim ne mora da bude obavezno demokratski, u zapadnom smislu reči, ali postoji mogućnost zamene despota za apsolutističkog vladara, prijateljskog tiranina, kako kaže Luis. Tiranina koji će umeti da saraduje sa svetom.

I tako, političko šarenilo na bliskoistočnoj mapi daje nadu za međusobnu kooperaciju. Postojeće režimi naklonjeni Americi i Zapadu uopšte i države koje neće voditi takvu politiku, ali će narodi tih zemalja najčešće u Zapadu videti svoje oslobodioce. Ali, postojeće i sistemi koji će se u potpunosti uklopiti u zapadnu civilizaciju, kao Turska i Izrael.

Luis veruje da će žarište opasnosti na Bliskom istoku nestati padom režima Sadama Huseina. Shodno tome, doslo bi i do kolapsa teokratskog Irana. Tada Palestinci ne bi imali uporišta van svog prostora i jedini spas za opstanak bi videli u istinskoj saradnji sa Izraelom.

Za političku stabilnost na Bliskom istoku važno je da Izrael shvati da je njegova istorijska nužnost u

inkorporaciji sa okolnim zemljama. Izrael, Palestina i Jordan imaju mnogo razloga da nađu formu čvršće političke i privredne saradnje i povezanosti, uz istovremeno čuvanje svoje kulturne i verske samostalnosti. Ako su kolonizatori vekovima mogli da kroje i stvaraju države, došlo je vreme kada bi to mogle da urade države po volji sopstvenog naroda.

U tom slučaju, gnoma na početku ovog teksta bila bi zastarela floskula, stavljena ad acta.

Republika, 2002.

Svjetlana Hribar

Odlazak velike književnice

*Odlazak velike književnice i njeznog bića
posebno osjetljivog na nepravdu*

Oni koji su poznavali Dašu Drndić znali su koliko je njena osionost samo ljuštura iza koje se krije sasvim jedna druga osoba, koja je osim na nepravdu bila iznimno osjetljiva i na odnos prema djeci i starijima, prema bolesnicima. Njene su joj »cimerice« na onkološkom odjelu riječke bolnice uzvraćale podrškom, uvjeravajući je da će ona još putovati i pisati.

Daša Drndić

Od posljednjeg pojavljivanja u javnosti do definitivnog odlaska Daše Drndić prošlo je tek nešto više od mjesec dana. Željela je pisati, putovati, družiti se dok god za to bude imala snage. »Kad legnem u krevet – želim umrijeti! Jer tada život za mene više neće imati smisla!« govorila je.

Tako se nekako i dogodilo... Nakon duge, opake bolesti s kojom se herojski nosila, njenih dvadeset i pet riječkih godina okončano je u utorak, 5. lipnja

navečer. Za njom ostaje dvanaest knjiga, prevedenih na isto toliko jezika.

Opće je poznato da je Daša u Rijeku došla svojom odlukom. Iz Beograda, gdje je diplomirala na Filološkom fakultetu i do devedesetih godina radila kao urednica i dramska spisateljica na Radiju. Kad je zaratilo, nije više mogla otrpjeti srpski nacionalizam; nije mogla dozvoliti da u njenu kći upiru prstom i govore da joj je »majka neprijatelj naroda«. U Rijeci je u to vrijeme živio njezin otac, hrvatski antifašist iz Istre, novinar (utemeljitelj *Glasa Istre*) i diplomat, jedan od vođa istarskog ustanka protiv Italije 1943. godine, pisac proglasa »Istarski narode« i autor teksta Pazinskih odluka, Ljubo Drndić, koji je prošao put od iskrenog istarskog domoljuba i člana Komunističke partije Hrvatske do čovjeka koji je smetao partijskim političkim strukturama. Pa su ga, kao i mnoge uvjerenene komuniste – maknuli.

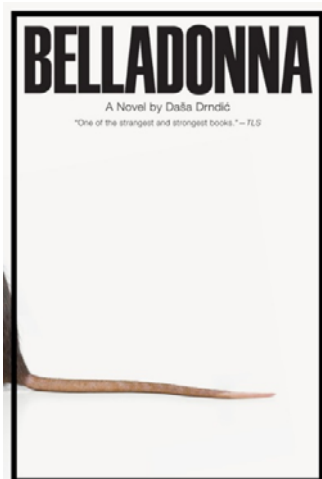
Ostati i/ili otići

Daša je u Rijeku došla s brdom knjiga. Bez novca, o čemu nije nikome govorila. Uostalom, na prste jedne ruke mogla je nabrojiti ljude koje je poznavala u Rijeci... Nedjeljom je s kćerkicom odlazila na ručak k ocu na Kantridu, pješice, jer nisu imale za autobusnu kartu... Ali Daša se nije žalila na to. Više ju je boljelo što njena kći u razredu i susjedstvu nema prijatelja, što se nitko – osim jedne male Romkinje – ne želi družiti s njom... Odbačenost koju su doživjele u Beogradu samo se nastavila u Rijeci. Posla, onog u struci, ili barem približno, nije bilo. Govorili su da je njezin hrvatski tvrd, da nema ispravne naglaske, da se čuje odakle je došla... A to nije bilo zgodno u to vrijeme. Pa je radila kao odgajateljica u privatnom vrtiću na engleskom jeziku. Jedina svijetla točka u njihovu životu bila su ljeta u Rovinju, gdje je Daša uspjela sačuvati mali stan. Tamo je vozila bicikl i plivala cijelog ljeta. Samo u moru ona je bila ona nekadašnja Daša, britke misli, uspravna, nepomirljiva prema nepravdi, crvenokosa ljepotica koje su se bojali i koju su obožavali.

Pitala sam ju jednom misli li da je pogriješila što je došla u Rijeku. Možda bi u Zagrebu njen život bio lakši – u rodnom je gradu imala prijatelje! Uostalom dva radijska dramska programa surađivala su desetljećima i u Zagrebu je bila cijenjena. Ako ništa, tamo je više ljudi znalo tko je nego u Rijeci!

»Da sam tako učinila, ne bi danas bilo ovih knjiga, na koje sam toliko ponosna! U Zagrebu bih se uljuljala u okrilje prijatelja koji bi me zaštitili od najgoreg, bila bih jednako nezadovoljna, ali nikad do te mjere da odem!« rekla mi je.

[Pogledaj sve iz: Književnost](#)

U ovom broju

Dimitrije Popović: *Kafka*

Ana Stjelja: *Pesma je ptica na vrhu vulkana*

Giovanni Pico dela Mirandola: *O dostojanstvu čovjekovu*

Darko Tanasković: *Oksfordska istorija islama*

Nenad Goll: *Židovski padobranci*

Tatjana Gromača Vadanjel: *Imre Kertész*

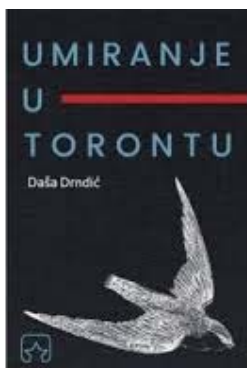
Pol Oster i Dž. M. Kuci: *Ovde i sada*

Ivan Preobraženski: *Rusi više nisu dobrodošli*

Filip Rot preminuo u 85. godini

Ivan Ninić: *Čitajući Luisa*

Svjetlana Hribar: *Odlazak velike književnice*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Washingtona